РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК IV. ЧЕРВЕНЬ 1936 РОКУ ЧИСЛО 6 (42).

Стилістично-синтаксичні нариси.

8. Чи слово „горливий“ — полонізм?

Вд. о. Юрій Кміт у своїй милій рецензії на мій переклад „Парастаса або Великої Панахиди за померлих“ пише: „Як усе тут (у Парастасі) подане захоплює й зацікавлює, так немило вразило мене, — думаю, що й інших уразить воно, — а то вираз на ст. 33 — „горливо просіть Його“. Слово „горливо“ для нас, галичан, заміцно, маркантно чуже... Годі нам до того призвичаїтися, хоч воно стрічається часто в придніпрянців. По-моєму, в другому виданні треба його конче заступити іншим словом, як: гаряче, ревно, що їх шановний перекладчик уживає на інших місцях“.

У нас дуже часто звуть полонізмом усе те, що однакове з польським. Така метода й думання, й праці зовсім неправдива, а для нації некорисна. Я вже не раз показував це в „Рідній Мові“, аналізуючи окремі слова, ніби полонізми (див. мої статті про „допіру“, „шкура“, „сейм“ і т. ін.). Докладніш покажу це на слові „горливий“, щоб ясніш стало широкому громадянству, як треба бути обережним у справах „полонізмів“.

Слово „горливий“ — це старе слово, відоме кільком слов'янським мовам. Як воно повстало й що воно визначає? Українська мова просто кохається в словах на *-ливий*, що звичайно повстають від дієслівного кореня. Напр.:

дрімати — дрімливий
страшити — страшливий
переконувати — переконливий
глумитися — глумливий
принаджувати — принадливий
балакати — балакливий
зичити — зичливий
мовчати — мовчаливий
пестити — пестливий
приманювати — приманливий
приваблювати — привабливий
дбати — дбайливий
шуміти — шумливий
докучати — докучливий
говорити — говорливий
брехати — брехливий

і т. д., — можна б навести тут сотні подібних прикладів, а це показує, що закінчення *-ливий* — дуже часте в нашій мові й загально знане. Визначає воно помітне збільшення прикмети дієслова:

страшливий = хто багато страшить
балакливий = „ „ балакає
зичливий = „ „ зичить
пестливий = „ „ пестить.

Часом ця дієслівна прикмета звернена на самого себе: полохливий, догадливий, сміливий, дримливий, мінливий і т. ін.

Не рідко слова на *-ливий* повстають від іменникового кореня: сонливий, уродливий, вадливий, галаслилий, крикливий, покірливий і т. ін., але й тут *-ливий* визначає помітне збільшення прикмети. Всі вони виразно заховують дієву ознаку, заступаючи собою дієприкметники на *-чий*: балакливий — балакучий, пестливий — пестячий, зичливий — зичучий і т. ін.

На основі цієї ролі наших слів на *-ливий* дуже легко зрозуміти походження й значення слова „горливий“:

гор-іти — горливий,

цебто „горливий“ — це той, хто багато „горить“. Початкове значення „горливий“ було „горючий“ (галицьке: горіючий), напр. „горливе дерево“ = горюче дерево; це значення відоме ще й тепер у мові сербській, де „горљив“ визначає не тільки „ревний“, але й „горючий“. З бігом часу повстало в нас переносне значення: „горливий“ — це той, хто сам горить над чимсь, цебто: ревний, усердний.

Таким чином у слові „горливий“ не знаходимо ані крапельки чужого: його корінь *гор* і закінчення *-ливий* — притаманні наші, широко відомі в нашій мові. А коли так, то чи маємо право звати його полонізмом? На мою думку, не маємо на те найменшого права.

II.

Тепер погляньмо, чи слово „горливий“ відоме тільки польській мові? Коли так, тоді справді насовувалась би думка, що наше „горливий“ може таки запозичене з польської мови. Виявляється, що зовсім не так, — слово „горливий“ відоме всім слов'янським мовам. В мовах західньо-слов'янських це слово дуже поширене. Так, у мові польській, нам територіяльно найближчій, існують: gorliwy — ревний, gorliwość — запал, gorliwiec — ревний, запальний.

Далі, в чеській мові існують такі слова: horlivý — ревний, повний запалу, ентузіястичний, horlitel — з тим самим значенням: запаленець до чогось, horlení — ревність, запал, horlivošć — запал, horlivě — ревно. Як бачимо, в чеській мові вживання слова „горливий“ з похідними дуже широке, а значення слів таке саме, як і в мові українській. Вдавнину наші культурні зв'язки з чехами були дуже близькі й жваві, а це впливало й на вживання в нас слова „горливий“.

Так, як у чеськім, вживається „горливий“ і в мові словацькій: horlivý має тут два значення: 1) ревний і 2) запальний. Є й дієслово horlit'. Так само широко знане це слово й у мові горішньолужицькій, де маємо: horliwić — бути горливим, horliwc, horliwjenje, horliwość, horliwy.

Але що для нас дуже цікаве, так це те, що всі південно-слов'янські мови також знають слово „горливий“, а це вже перекреслює нам всяку думку про запозиченість нашого слова „горливий“. Так, мова сербська дуже добре знає це слово. Слово „го́рљив, го́рљива, го́рљиво“ дуже часті в сербській мові й визначають звичайно те, що й у нас: усердний, ревний. Але цікаво, що в мові сербській це слово зберегло й своє початкове значення, відоме не всім іншим мовам: горючий, запалений, а це свідчить про глибоку давність його в цій мові. Знає сербська мова й слово „го́рљивост“ — запал до чого, ревність. До сербської мови слово „горљив“ не могло попасти ані з мови польської, ані з мови чеської, — треба припускати, що воно тут своє рідне з споконвіку.

Мова словінська знає „горлјив“ так само, як і сербська, і то в двох значеннях: початковім (горючий) і переноснім (ревний). Відомі тут і йменники: горлјивец і горлјивост.

Болгарська мова так само знає „горливъ“, і то з первісним значенням: легкий до запалення; знає й іменника „горливостъ“.

Нарешті східньо-слов'янські мови — українська й білоруська мови добре знають слово „горливий“ і похідні від нього, але вже з переносним значенням: ревний. Тільки мова російська зовсім не знає цього слова.

Таким чином виявляється, що слово „горливий“ із похідними відоме всім групам слов'янських мов: східнім, західнім і південним. А коли так, то це ясне й переконливе, що це слово — праслов'янське слово, відоме всім слов'янським мовам із дуже давнього часу. А це виразно каже нам, що нема жодної підстави говорити про запозиченість українського „горливий“ із мови польської, — це своє споконвічне слово.

III.

Тепер спинюся на давності слова горливий в українській мові. Слово це дуже

давнє в нас, як це видно вже з попереднього. З невідомих мені ближче причин слово це не увійшло до т. зв. старослов'янської мови, чому найдавніші наші пам'ятки не знають його, — воно позосталося словом світським, живим. Але старовина наша, визволившись із XV-го віку з під мови церковної, стала широко вживати слова „горливий“ і похідних: горливо, горливець, горливость. Ці слова загально відомі й дуже часті в нашій літературній та актовій мові XV - XVIII віків. Слово „горливий“ відоме мені в українській мові з дуже давнього часу, -- ще з XV-го віку. Так, у акті 1443 року читаємо: „Церковъ Восточная за сузнаньємъ папы и многихъ отецъ, вѣры святоѣ горливыхъ, зъ Римскою приведена єсть до єдиности“ (див. „Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи“ т. I ст. 56). І зачинаючи з цього часу можна подавати десятки або й сотні прикладів на вживання цього слова в українській мові. Напр. „Отпис“ Клирика Острізького 1598-го р.: „Свѣтчу о нихъ, ижъ ревность або горливость Божію маютъ“. Апокризис Христофора Филалета 1597 р.: „До горливости побудилъ цесаря нашого“. Антиризисъ противъ Хр. Филалета ст. 961: „Видѣти жедали многихъ отецъ, веры светоє горливыхъ“.

Не буду подавати тут довгої низки прикладів, — відсилаю читача до „Історичного Словника українського язика“ Академії Наук, де на ст. 570 подано багато прикладів із письменної й актової мови XV-XVIII віків. Підкреслюю цінність прикладу із „Отпису“ 1598 р.: „ревность або горливость“, — вона свідчить, що в XVI в. в нас уже не знали церковного „ревность“ і перекладали на „горливость“. Про це ж переконливо свідчить і Словник Памви Беринди 1627 р., Київ, — він ревнованіє перекладає: горлйвость, ревнитель — горлйвий, ревноѡбразіє — горлйвая милость.

Але слово „горливий“ належить до слів вищого розуміння, як і слово „ревний“, „усердний“ і подібні, через що простонародня мова їх майже не знає. Через це й наші письменники XIX-го віку, що базували свою мову головно на мові народній, мало знають це слово, — слід за Кулішем звичайно уживають старого „ревний“ (ревностный); через це ж і „Словник живої мови“ Б. Грінченка не подав цього слова. Але всі академічні словники, як і словники Є. Тимченка, Іваницького, Уманця й ін., а також нове видання (третє) Словника Б. Грінченка знають це слово й подають: горливий, горливо, горливість. Наша сучасна літературна мова широко вживає цього слова, поруч зо словами: ревний, старанний, запопадливий і т. ін.

IV.

Зроблю тепер висновки до всього вищесказаного:

1. Слово „горливий“ своєю будовою — рідне нам слово.
2. Всі слов'янські мови, за незначним виключенням, знають слово „горливий“, цебто це слово праслов'янське.
3. Слово „горливий“ і похідні від нього відомі в українських пам'ятках іще з XV-го віку. В віках XV-XVIII це слово по пам'ятках дуже часте, але в віці XIX-ім уживання його стає рідшим.
4. Нема найменших підстав звати українське слово „горливий“ позичкою з польського.

На основі цього подаю ще висновки про окреслення полонізмів у мові українській:

1. Глибока подібність слів українського й польського не дає ще всіх підстав говорити про запозичення.
2. Твердимо це навіть тоді, коли українське слово рідковживане, — воно могло бути вдавнину живим і частим, а пізніше завмирати.
3. Тільки глибока порівняльно-історична аналіза дає можливість докладно твердити про походження слів.
4. Наукова аналіза східньоукраїнських „полонізмів“ часто показує, що це або слова давньої нашої мови, невідомі вже в західніх говорах, або це полонізми дуже давні, давно вже засвоєні в нашій мові.

Іван Огієнко.

Приєднуйте нам нових передплатників!!!

Зарис речевого й прикметникового окреслення назви »Русь« XI-XVI вв.

Окреслення назви Русь та виповнення її змістом — географічним, політичним, культурним, етнічним... походить переважно від сусідів. Годі допустити, що в цій еволюції змісту назви не бере участи сам підмет назви — народ; а проте історичні джерела, з яких ми можемо зібрати дані про назву якогось народу, звичайно сусідського походження. Це й зрозуміле, бож народи частіш називали себе „людьми“, „горожанами“, „підданими“, „тутешніми“, як іменем збірним, що звичайно переходило з державно-панівного осередку на території, належні до даного державного зв'язку.

Наприкінці X в. в документі даровизни Гнєзна папі означується західні границі Руси аж під Краків (fine Russe extendente usque in Cracoa, MPh I. 149). **Хроніка Мартина Галла** засвідчує, що „країна полонів“ (regio polonorum) віддалена від шляхів мандрівників, тому знана заледве тим небагатьом, що переходять через неї для торговлі на Русь (in Russiam), що лежить на схід від Полонії (MPh I, 349). **Хроніка Богухвала** виводить три королівства — лехітів, рутенів і чехів від трьох синів Пана, князя Паннонії: найстаршого Лєха, середущого Руса й наймолодшого Чеха, а містом Руси називає Київ (Russiae castrum Kiev, M. Ph. II. 468, 484). **Хроніка Мєржви** лучить слов'ян з вандалами, бо потомки Вандала (filii Wandali) зайняли великі простори Европи, саме на сході всю Русь, Полонію, найбільшу країну (MPh. II, 164). **Кадлубек** говорить 1018 р. про похід Болеслава на Русь, та Руси на Полонію (Boleslaus Russiam — Ruthenus Poloniam hostiliter ingredi gestiunt, MPh. II. 280); 1109 р. князь руський, Володар із Перемишля, Петро Властів потайки напав на Русь, цебто на землю Перемиську (я. в. II. 350, 19 доповнення Мєржви). Під 1135 р. руський князь Володар (Russiae princeps Vladarius) напав на деякі землі руські (provincias Russiae), а саме Перемиську, Володимирську, Берестейську, Дорогичинську, так що Казимир остався тільки володарем Лєхії. У 1180 р., по смерті Ярослава Осьмомисла, »polonus« вступив на Русь і зайняв насамперед місто Берестя (я. в. 397; IV 8, 14, 407). Взагалі Галицька земля (Galicia) і Володимирія (Laodimiria) часів Лестка й Романа для цього польського літописця — частина Руси (Russia, я. в. II. 437-441). Одначе всі простори на захід від Берестя н/Б. і Перемишля польські літописці називають terra Russia, та їх мешканців Rutheni.

Тільки в 1370 р. в листі короля Казимира В. царгородському патріярхові стрічаємось у королівському титулі з прикметником „малої“, коли: κράλης τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας просить назначити владику для русів τῶν ῥώσων (Пам. канон. права, 125, 127). Прикметник „великий“ виступає в актах і грамотах у справі митрополита Кипріяна 1380 р.: ὁ μέγας ῥῆξ Μοσχοβίου καὶ πάσης Ῥωσίας μεγάλης, μικρᾶς (Пам. канон. пр. 165 сл.). Галицька митрополія 1391 р. знаходиться в малій Руси (ἐν τῇ μικρᾷ Ῥωσίᾳ я. в. 231). Взагалі ж джерела римські й царгородські в справах руської церкви послугуються назвами — Ῥωσσία, Russia як загальними для всіх просторів східньослов'янської церкви, так і для окремих земель-держав із додатками „великої“ й „малої“: ὁ μητροπολίτης ὁ Κυγέβου πάσης τῆς Ῥωσίας... τῆς μεγάλης καὶ τῆς μικρᾶς Ῥωσίας... Γαλλίτζης (Пам. кан. пр. I. Пр.21-39). Папа Урбан пише королю Казимиру 1363 „in villa Lamburga... in Russia consistente« (Kod. dypl. 1.24).

В умові литовських князів із королем Казимиром В. означується простори Руси ось так: львівська земля називається „Русь, што короля слушаеть“, володимирська, холмська й берестейська називається „Русь што Литвы слушаеть“, а мешканців цих земель називають „русинъ, руска“ (Арх. Зап. Рос. I, 1). У 1415 р. говориться в одному акті, що „не толика єсть руская земля, яже єсть въ области господина великого князя Александра“ (АЗР. I, 33-4), а патріярх

царгородський називає 1397 р. цю частину Руси Λιτβορωσία (я. в. 297). У всіх цих випадках назви „Русь“ уживається здебільшого в значенні географічному — територіяльному.

Ян із Чарикова, оповідаючи під 1382 р. про полон Ягайла, згадує, що його посадили в твердині міста Полоцьке на білій Руси (in quodam castro albae Russiae Poloczk dicto, MPh. I). У німецьких актах часів Вітовта є за 1412 р. згадка про »Pleshkow und den Weisen Rewsen« (Prochazka, Cod. epist. 245); 1413 р. говориться про злуку Новгорода й усіх руських „язиків“ — народів із білими русами (Naugardern und den ganzen Russhen Czungen vereinegêt... mit den wissen Russen (ib. 262). Петер Зухенвірт почат. XIV.-XV в. оповідає про побут багатиря »gen Weizzen Reuzen vur Eisenburk« (Ізборськ, Залізний Город, MPh. I).

У житті св. Кінги названо Коломана на галицькому князівстві королем білих русів (rex ruthenorum alborum, MPh. IV. 685). Великого князя московського Івана III називає Райнальдус у своїх анналах церковних »rex Ruthenorum alborum«, що написав папі листа »lingua ruthena«. Одначе, в списку „Устава в. кн. Всеволода“ 1125/36 у Кормчій 1493 р. згадується теж про покликання митрополита Михайла „от земли трапизоньскыя къ бѣлой Руси граду Кѣеву, иже крести всю рускую землю“. З цим записом немов в'яжеться вираз єпископа гнєзн. Яна Лаского (Johanes de Lasco) про »albi rutheni — Colchitae, terra Moscovia, flumen immensum Hra (123 bis), Rha (124), rutheni rubri« (1514 Ruthenorum nationes cum erroribus eorundem, Monum. hist. Turgenev, I. 123-7).

Може найкращим показом замішання між прикметниками, що їх прикладали до назви Русь, є мапа »mappa mondo fra Mauro« 1459 р. На цій мапі подибуємо ось такі назви: на Дністрі — Ruenia з містом Leopolio; на серед. Дністрі є Raxan з м. Cheo over Chio (= Кео, Кіо); на гор. Доні Russia rossa, на північ Rossia, на Оці R. negra, Moskovia, на el mar Biancho (= Аральське море) є »Rossia Biancha, Sarmatia over Rossia in Asia, Sibir«. Близько біля північного океану на захід від Пармії є »Cavo de Rossia«. Отож, у даному разі прикметник Руси „біла — biancha“ відповідає прикметникові „велика“, а „червона — rossa“ нинішньому „біла“, та „чорна — negra“ лісистій частині східньої Великоруси.

Зате в 1579 „Опис“ Гваґніна знає трояку Русь: „білу“ від Києва до Полоцька, що належить до литовського князівства, „чорну“ в землі московській від Білозера до Азії, та „червону“ здовж Бескидів від Коломиї аж до Луцька. В польському виданні „Опису“ назвою „rusnacy“ означено білорусинів (Opis 28), та назвою »Ruś podgórska« — галицьку землю (29). У книзі »Opisanie W. Ks. Litewskiego« говориться про „русаків“. Галицьке князівство стрічаємо в найстарших польських джерелах із назвою »Russia«, а мешканців його під іменем »Rutheni« (M. Ph. III і VI).

Ітак виходить, що назва Русь виповнялася змістом — географічним і політичним через прикметники, що надавали їй чужинці. Одні окресляли її положення від сторони світа (нп. Ostrogard — Східнє місто, Russi = Nordmani...); інші пробували створити в цьому прикметниковому окресленні точну систематику історично-політичних перемін, що відбувалися на просторі від Волги через Дін і Дніпро до Карпат. І тут стрічаємося з дуже важним явищем: давньоісторичні знахідки на цих просторах потверджують правдивість вісток про Русь — Росів у східніх і візантійських джерелах. Мало того, — речеві знахідки та вістки історичних джерел виразно підтверджують історичний похід — напір Русів з-над Волги через Дін — Азов, та Дніпром і Дністром до Чорного моря. Отож, сфера й границя впливу торговельних емпорій північних Русів на водосточищу Волги, поширилися в історичному поході на захід у межі нинішньої України. Тут на середньому Дніпрі в половині IX в. ця струя напору стрінулася з відпором східнього слов'янства, що стало організуватися в державу. Теж саме сталося трохи давніше з напором Норманів на доріччя Висли, де державна організація західніх слов'ян дала основи Польщі.

Львів. І. Свєнціцкий.

Наука про рідномовні обов'язки.

Рідномовний Катехизис.

XVIII. Молодь початкових шкіл і рідна мова.

1. Початкова школа від першого року мусить провадити своє навча́ння соборною літературною мовою. Тією ж мовою провадиться праця й у дитя́чих садках.

2. Головне завда́ння початкової школи в рідномовній ділянці — практично навчити своїх учнів соборної літературної мови та соборного правопису.

3. Ціле суспільство мусить пильнувати, щоб усім учням початкових шкіл защіплювалося почуття́ одности народу, як основи соборної літературної мови.

4. Цілий наро́д мусить дбати, щоб усі без винятку діти навчалися в початкових рідномовних школах.

5. Наро́д, що не всі його діти навчаються в рідномовних початкових школах, тим самим призначається на недержавність та на національне й культурне ни́діння.

6. Ціле грома́дянство мусить дбати, щоб учні початкових шкіл мали відповідну здорову літературу для свого національного розвитку й для вихова́ння почуття́ одности народу.

7. Коли в недержавного народу не всі діти мають змогу навчатися в початкових рідномовних школах, то цілий наро́д мусить карно дбати, щоб такі діти одержали початкову рідномовну науку поза школою.

8. Кожна дитина, що покінчила чужу школу, але́ не вміє читати й писати рідною мовою, втрачена для народу.

XIX. Середньошкільна молодь і рідна мова.

1. Кожний учень середньої школи, якого б фаху не була вона, якщо хоче стати свідо́мим грома́дянином свого́ народу, мусить пильно працювати, щоб добре ви́вчити свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис.

2. Грома́дянство мусить пильнувати, щоб його середньошкільна молодь конче виховувалась у почутті всенаціональної одности, як основи соборної літературної мови.

3. Середньошкільна молодь мусить виховувати себе на творах рідної літератури, особливо ж таких, що змальовують ідею всенаціонального почуття́.

4. Середньошкільна молодь недержавного народу, поділеного поміж кількох чужомовних держав, мусить не забувати великого зла його культури — існува́ння двох чи кількох правописів: свого соборного й місцевого шкільного. Уживай приписового правопису в твоїх шкільних працях тільки з наказу, а поза тим пильнуй одного соборного правопису.

5. Батьки́ мусять своїх середньошкільних учнів навчати соборної літературної мови вдома, як що того не навчає їх школа.

6. Учень середньої школи, що не навчається соборної рідної мови й вимови та соборного правопису, дошкульно шкодить об'єдна́нню свого наро́ду.

7. Учні двох останніх середньошкільних клас мусять знати головні рідномовні обов'я́зки.

8. Учні старших клас середньої школи, особливо ж ті, що живуть на провінції, мусять збирати діялектологічний матеріял для ви́вчення рідної мови (як це робити, див. „Рідна Мова“ 1934 р. ч. 4-7).

9. Учні вчительських шкіл мусять навчатися своєї соборної літературної мови з подвоєною пильністю.

10. Учні всіх шкіл мусять твердо пам'ятати, що рідна мова — то найголовніший предмет їхньої науки, а тому повинні навчатися її зо щирою любов'ю та захо́пленням.

11. Учні всіх середніх шкіл мусять уживати як на лекціях, так і на перервах і вдома тільки чистої літературної мови, завжди пильно слідкуючи за своєю мовою й вимовою.

12. Учні при розмовах у школі й поза нею конче виправляють один о́дному помилки супроти літературної мови. Ображатися за ці поправки невільно.

13. Кожний середньошкільник мусить

діяльно працювати в своїм „Гуртку плекання рідної мови“.

XX. Вища школа й рідна мова.

1. Завершенням перетворення етнографічного народу в культурну націю є створення вищих національних рідномовних шкіл.

2. Тільки вищі рідномовні школи дають завершення соборній літературній мові.

3. Недержавний народ, що чується нацією, але своїх вищих рідномовних шкіл не має, все ж таки мусить мати необхідні підручники рідною мовою для всіх ділянок вищої науки.

4. Гуманітарні, педагогічні, правничі й богословські відділи вищих шкіл мусять конче викладати своїм слухачам і Науку про рідномовні обов'язки.

XXI. Студенти вищих шкіл і рідна мова.

1. Студентство вищих шкіл — то найкращий цвіт нації, то найміцніший її грунт, на якому вона зростає.

2. Студентство вищих шкіл мусить бути одним із найсильніших двигунів розвою й консервації своєї соборної літературної мови.

3. Кожний студент вищої школи, якого б фаху він не навчався, мусить добре знати найперше свою соборну літературну мову й вимову, свій соборний правопис. Особливо ж мусять вони плекати вивчення складні своєї мови й пишатися її добрим знанням.

4. Конечний обов'язок кожного студента — добре знати Науку про рідномовні обов'язки й віддано працювати за її наказами та для проведення її в життя.

5. Студент вищої школи, де б він не вчився, мусить конче вчитися й зо своїх рідномовних підручників.

6. Студент вищої школи, де б він не вчився, мусить добре знати й рідномовну термінологію свого фаху.

7. Студент, що не знає своєї соборної літературної мови, чинить тим злочин супроти свого народу й стає йому зайвий, бо не має найсвятішого почуття — почуття одности нації.

8. Громадянство мусить уживати всіх заходів, щоб виховувати серед свого студенства глибоке й міцне почуття всенаціональної одности, як основи соборної літературної мови.

9. Студенти вищих шкіл, особливо ж гуманітарних та богословських відділів, мусять збирати діялектологічний матеріял для вивчення своєї рідної мови.

10. Кожний студент вищої школи, якого б фаху він не був, мусить конче працювати в „Гуртку плекання рідної мови“ бодай два роки.

11. Кожний студент вищої школи мусить поставити собі за святий обов'язок заснувати в своїй місцевості „Гурток плекання рідної мови“.

12. Студенти вищих шкіл обов'язані щорічно уряджувати врочисте „Свято рідної мови“.

XXII. Учні чужомовних шкіл і рідна мова.

1. Учні всіх чужомовних шкіл у своїй рідномовній практиці мусять виконувати в себе вдома все те, що мусіли б виконувати в школі рідномовній.

2. Батьки мусять завжди пам'ятати, що кожна дитина в чужомовній школі сильно наражена на винародовлення, а тому мусять поза школою створити їй усе для рідномовного виховання.

3. Кожен учень чужомовної школи не повинен ховати свого національного походження й мусить публічно шанувати й боронити свою рідну мову.

4. Коли в чужомовній школі є вас кілька, розмовляйте між собою на перервах тільки рідною мовою.

5. Кожний юнак, що покінчить чужомовну школу, а вдома не надробить собі всього, що мусів би виконувати в школі рідномовній, такий юнак утрачений для нації.

XXIII. Позашкільна освіта й рідна мова.

1. Добре організована позашкільна освіта — то один із могучих двигунів розвитку рідної мови.

2. Ціла інтелігенція мусить найпильніше дбати, щоб зорганізувати добру позашкільну освіту для свого народу.

3. Усі позашкільні курси для народу,

як і ціла діяльність таких товариств, як „Просвіта“ й т. ін., мусять провадитись тільки соборною літературною мовою.

4. Товариства позашкільної освіти конче мусять організовувати популярні курси літературної мови для широкого громадянства.

5. Товариства позашкільної освіти конче мусять засновувати й підтримувати „Гуртки плекання рідної мови“.

6. Усі товариства позашкільної освіти конче мусять ширити й плекати в своїй діяльності й головне рідномовне гасло: Для одного народу одна літературна мова й вимова, один правопис.

7. Товариства позашкільної освіти, що видають і ширять книжки, написані нелітературною мовою, спинюють тим розвиток всенаціональної свідомости народу.

8. Усі товариства позашкільної освіти мусять конче ширити поміж народом і знання найголовніших рідномовних обов'язків.

XXIV. Театр і рідна мова.

1. Театр — то один із могучих двигунів розвитку соборної літературної мови, а особливо літературної вимови.

2. Ціле громадянство, бажаючи розвитку культури своєї соборної літературної мови й вимови, мусить пильно й однодушно дбати про розвиток свого національного театру. Цей обов'язок многократно збільшується для народу недержавного.

3. Кожний національний театр мусить конче дбати стати для свого народу найкращою практичною школою зразкової соборної літературної мови й вимови.

4. Театр, що не культивує своєї соборної літературної мови й вимови, чужий і некорисний для свого народу.

5. Місцева вимова не допускається на сцені в театрі.

6. Хто не має досконалої соборної літературної вимови, тому не місце серед артистів на сцені.

7. Театр недержавного народу, що служить виключно інтернаціональному „чистому мистецтву“, а національно-громадські п'єси оминає, й про мову та вимову не дбає, чужий і некорисний для свого народу.

8. Готуючи перекладні п'єси для сцени, театр мусить дбати, щоб мова цих перекладів була зразкова літературна мова.

9. Вибираючи для сцени старші п'єси, що писані зовсім нелітературною мовою, театр мусить у таких п'єсах переробляти мову на взірцеву сучасну.

10. Театр, що ставить п'єси з нечистою літературною мовою, сильно шкодить тим культурі своєї рідної мови.

Іван Огієнко.

Про мову наших молитовників.

Багато пишеться про мову наших часописів, шкільних підручників, красного письменства і т. ін., та досі ніхто ще не звернув більшої уваги на мову наших молитовників, тих книжок побожного змісту, що сотнями тисяч розходяться між нашим, здебільшого простим народом, і часто бувають одинокою лектурою широких верств народніх. Та все ж таки в порівнянні з кількістю та побожністю нашого народу молитовників у нас знаходимо мало. Коли, нпр., у німецькій, чеській, словацькій, мадярській, а хоч би й польській родині можна знайти навіть по кілька різних молитовників, що з них поодинокі члени родини моляться в церкві або й удома, то в нас мало хат, де можна б знайти принаймні одного молитовника. При тому в багатьох випадках у нас хоч молитовник і є в хаті, то його нерадо й рідко вживають, а в наших церквах хіба винятково можна побачити, що хтось молиться з книжки. Яка тому причина?

На мою гадку, причиною малого розповсюдження наших молитовників і взагалі видавництв релігійного змісту, буває в першу чергу їхня мова. Наші широкі, неінтелігентські, ба навіть інколи й інтелігентські круги, мови наших молитовників просто не розуміють. Маю на гадці не тільки мову церковно-слов'янську, що нею складені деякі прегарні молитви, як напр. акафисти, але ту, бу-

цімто нашу українську мову, що нею написана переважна частина кожного нашого молитовника. Відóма річ, що ніхто не хапається радо за книжку, що її мови й змісту не розуміє; так теж і наш, такий вірний і прив'язаний до своєї церкви народ, нерадо читає молитовники, бо їх мови він або зовсім не розуміє, або розуміє її мало й слабо.

Першою умовиною загального, якнайбільшого, всенароднього поширення українських молитовників є їхня добра, ясна й зрозуміла мова. Тим часом наші молитовники вражають якоюсь дивною, незугарною, до української мало подібною мовою. В мене Молитвенник видання з р. 1926, отже новіший, та проте мова його якась дивна, кострубата, а місцями просто незрозуміла. На сторінці 83 цього молитовника читаю: „Пішов я за приміром Адама, не послухав Бога, а тепер бачу, що задля гріха мого Бог мене опустив". І як же ж зрозуміє це українець? Просто сумно про це писати. Розумівши чисто по-українськи,[1] це речення — велика образа Бога, бо пишеться, що Бог опустив когось для того, щоб хтось творив гріх. Якже йнакше розумів би це речення щирий українець, коли б було написане так: „Пішов я за прикладом Адама, не послухав Бога, а тепер бачу, що через гріх мій Бог опустив мене". Знову на стор. 183 читаю: „О мати Божа, задля моря горести, яким було переповнене Твоє серце і задля терпінь Твого Сина, випроси мені ласку" і т. д. І знову тут проситься, щоб Мати Божа випросила комусь ласку для того (в тій цілі), щоб Син Її терпів, а серце Її самої наповнилося морем горя. А таких місць у моїм Молитовнику багато, і я, хотівши виправити, що треба, покреслив його так, що він цілий замазаний чорнилом...

Такою мовою, таким стилем писати молитовники не вільно. З цим треба раз скінчити. Таких молитовників народ не розуміє, через те їх і не приймає, і в тому причина малого поширення наших видавництв релігійного змісту.

[1] В літературній мові задля визначає звичайно „для". Напр. у Стороженка: Виросте щасливіша доля задля людей. І. О.

Окрема справа — це молитви, писані мовою церковно-слов'янською, що займають велику частину кожного нашого молитовника. Їх народ уже ніяк не розуміє, і тому зовсім їх не читає. І для кого та для чого саме ті молитви там поміщені? І що ж із того, що нпр. акафисти, — це чудові, прекрасні молитви, коли вони складені мовою, широкому загалові зовсім незрозумілою... І хто зрозуміє: „Радуйся, тимінія ізимающая дѣлъ? радуйся, яко обуяша лютіи взыскателе, радуйся, яко увядоша баснотворци, радуйся, началнице мысленнаго назданія, радуйся, ты бо обновила зачатія студно, радуйся, тлителя смысловъ упражняющая, радуйся, обонянія Христова благоуханія", або: „пѣніе всякое побѣждаєтся спростретися тщащеєся къ множеству многихъ щедротъ твоихъ". Питаюся, хто це тепер зрозуміє? Знаю особисто греко-католицьких священиків, що тих речень не розуміють, а як же може їх розуміти й читати простий народ? І чи можуть видавці таких молитовників числити на їхнє широке розповсюдження? А треба знати, що, нпр. акафисти, — це прегарні молитви, це чудові молитовні гімни, що випливли з душі, сповненої любов'ю, подивом і вдячністю до Бога. Та що з того, коли вони через свою мову зовсім чужі та невідóмі якраз тому народові, в молитовниках якого вони поміщені. Для якнайбільшого поширення наших молитовникі і взагалі релігійної лектури треба негайно взятися за зладження молитовників, написаних доброю українською мовою. Треба конче перекласти на добру українську мову молитви церковно-слов'янські, бо тієї мови вірні не розумиіють, не читають і молитви ці дармо забирають місце в українських молитовниках.

Треба вже раз дати нашому народові в руки доброго, гарного, зрозумілою мовою написаного молитовника, а народ його прийме й полюбить. Також мову інших наших релігійних видань треба неодмінно поправити.

Погоджуюсь зовсім із доброю думкою проф. І. Огієнка, що по наших духовних семінаріях треба конче викладати вищий курс української мови (див.

„Р. М.“ 1935 р. ст. 414 і 447), бо духовенство обов'язане знати свою мову якнайкраще. Тоді й мова релігійних видань відразу зміниться.

Народ у більшості не знає вже церковного письма, а тому треба в молитовниках або не вживати його, або додавати хоч кирилівську азбуку з поясненнями.

Лісько. Д-р Вол. Виногородський.

Наша часописна мова.

Часописна мова в Галичині з передвоєнних часів була такою штучною мішаниною, що її мало розуміли на Наддніпрянщині. Такий стан цієї мови був для нації надзвичайно шкідливий, бо викликáв зрозумілу нехіть до себе читача з Наддніпрянщини. Взагалі ж галицька часописна мова творилася самостійно, без жодного оглядання на мову східньоукраїнську. Питання про спільну літературну мову не раз, правда, ставилося, про що писали кращі наші письменники, напр. Куліш, Грінченко й ін., але їхній голос, як звичайно, лунав у Галичині „гласом вопіющого в пустині“. Його тут не зрозуміли.

Війна поклала рішучий край цьому ненормальному станові. Сотні тисяч „галичан“ побувáли в Великій Україні, й власним досвідом переконалися про конечність однієї літературної мови для одного народу. Зачалась боротьба за одну соборну літературну мову, боротьба, що точиться ще й сьогодні Молоде покоління беззастережно стало за спільну літературну мову, а старе — вперто тримається довоєнної мішанини.

За останні п'ять літ часописна мова в Галичині змінилася до непізнання на ліпше. Народилась „Рідна Мова“ й дала змогу кожному навчатися своєї соборної літературної мови. Вона ж кинула рідномовні гасла, довершені цілим курсом — „Наука про рідномовні обов'язки“. Правда, з працею „Рідної Мови“ ведеться запекла неетична скрита боротьба певних угруповань, що сильно зменшує впливи її, але остаточно ще не вбила.

За сучасного стану нашого національного життя, преса — головний орган навчання рідної мови для широких мас. А звідси випливає її величезна вага в цьому, як і її відповідальність перед своїм народом. З хвилею, коли цілий український народ матиме одну літературну мову, з тією величною хвилею розпочнеться нова сторінка духового життя нашої нації, вже як справді соборної. На мою думку — хвиля ця недалека, а працю про наближення її й ставить собі „Рідна Мова“ за головне завдання. Ось тому й хочемо давати на своїх сторінках хоч час-від-часу огляд мови нашої періодичної преси, звичайно з однією тільки культурною педагогічною метою, — провадити її на шлях соборної літературної мови. Т е р а п і я мови — це важлива наука для нас на цей переходовий час. Нікому не хочу витикати їхніх „помилок“, — хочу тільки допомагати нашій пресі скоріш створити найміцніший грунт для розвитку нашої культури — соборну літературну мову. Ось тому сердечно прошу робітників пера не брати за зле цієї нашої праці, — всі ми спокійно приймаємо, скажемо, лікарські поради, так само можна приймати й фахові поради мовні, коли мовний організм наш „не в порядку“.

1. „К о м а р“, що „кусає кожного тижня під неділю“, виходить у Львові, часом має не зовсім чисту мову. Говіркова мова допущальна й потрібна в діялогах селян, чи взагалі там, де те навмисне підкреслюється. Але поза цим мусіла б бути чиста літературна мова. Подаю кілька прикладів з ч 14 за цей рік.

„Зареви, льве“ (ст. 1) — це русизм, по-нашому тільки „леве“.

Не вживаємо вже форми дієйменника на -чи: „обстричи волосся“ (ст. 2) — треба „обстригти“.

„Біжуть до Кулка“ (ст. 2) — хто ж тепер так пише, — треба „біжать“.

Ст. 3 повна непотрібних виразів. „Перед ним більша купа землі, ч и м перед тобою“, — це „чим“ щирий русизм, треба: як, ніж, у жодному разі не „чим“. І не „верну домів“, а тільки — „вер-

нусь додому“. І не „станути“, „оба“, „третий“, але: стати, обидва, третій. „Тамтої весни“ — ліпше: минулої весни, чи просто: тієї (це минулої, а не цієї) весни.

На ст. 4 зовсім не літературний діялог:

— Що ти їж?

— Нішо.

Треба: „Що ти їси? Нічого“.

„Скільки тебе коштував“ (ст. 5), — це чужий духові нашої мови вираз, — треба „скільки тобі коштував“.

„Як Ной проводив свій вільний час *на* ковчезі“ (ст. 5), — думаю, що Ной був *у* ковчезі, а не *на* нім.

„При столику сидить двох гостей“ (ст. 6) — це щирий полонізм, треба: При столику сидить двоє гостей, або: При столику сидять два гості.

„Цілий день н і ч о не робить“ (ст. 6), — по-літературному буде: Цілий день н і ч о г о не робить.

Ціла Україна їсть свою котле́ту (хто має), а не спольська ко́тлєт (ст. 6), отже „ця котле́та“, а не „цей котлет“ (ст. 6). До речі мова, в Україні тепер поширений добрий новотвір „січе́ник“: „На обід будуть січе́ники“, цебто рублені котле́ти. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Автомобілева термінологія.

В сучаснім загальнім розвої нашої термінології легко завважити дуже слабкий розвиток її технічної галузі, а в деяких спеціяльних ділянках навіть повний її брак.

Такі загально цікаві галузі техніки, як, наприклад, летунство та автомобілізм майже зовсім не зачеплені в українській літературі, а ті припадкові технічні статті й замітки, що часом зустрічаємо в деяких виданнях, мають дуже неустійнену термінологію.

Автомобілізм, що його термінологію власне хочу порушити, займає тепер досить поважне місце в державній господарці, промисловості й обороні, тому зацікавлення ним і його розвитку нехтувати не можна.

Отже, щодо термінології, то загально пишуть і кажуть: а) с и л ь н и к, движник, двигун, рухач, рушій, мотор; б) а в т о м о б і л ь, авто, самохід, авто особове, самохід особовий, авто тягарове, грузове, вантажне, товарове, самохід тягаровий, грузовий, вантажний, товаровий, а в скороченні — грузовик і автогрузовик; в) а в т о п а н ц е р н е, опанцероване авто, автопанцерник; г) т а н к, совг, човг (панцирні авта, на осельницях, для збройного чину) і т. ін.

Як бачимо, — непотрібне накопичення припадкових назов.

За словником технічної термінології, видання Української Академії Наук, та за аналогією термінів споріднених, із поданих вище груп слів належало б устійнити — на мою думку — тільки такі: а) р у ш і й, м о т о́ р (загальна світова назва); для поділу ж рушіїв уживати термінів: рушії (мотори) внутрішньопальні (бензинові) й рушії (мотори) зовнішньопальні (парові); б) а́ в т о, легке авто, вантажне авто; далі — санітарне авто, від нього похідне — автосанітарка; автобус, автомайстерня; в) п а́ н ц е р н е а в т о, або а в т о п а́ н ц е р н и к і автопа́нцерка; г) т а н к, хоча за словником військової термінології перекладається так само на „танк“, то за Словником Укр. Акад. Наук цей термін уже має значення цистерни, за говіркою ж західніх українців слово „танки“ означає танці, а „совги“ — це „коньки“ для сковзанки на льоду. Човг — це польське „czołg“. Ось тому, гадаю, далеко відповідніше й доцільніше було б терміни: танк, совг, човг заступити більш о́бразним: п а н ц е р о с о́ в г або п а н ц е р о с о́ в (без кінцевого *г*), аналогічно тому, як кажемо: паротяг, панцеропотяг і т. ін. Легкий панцеросовг, так зв. „танкетку“, назвати б — п а н ц е р о с о́ в к а.

Сукупність кількох чи багатьох різних авт, у залежності від ужитку, називатимемо: механічно-транспортне с п о р у́ д д я (дорівнюється польськ. „sprzęt“), автосанітарне споруддя, збройнопанцерне споруддя і т. ін.

А тепер декілька слів про термінологію головніших складових частин авта.

Кожне авто ділиться на долішню механічну його половину й верхню — його надбудову. Називаємо ці частини — підвіззя (польське: podwozie, російське: шассі) й надвіззя (польське: nadwozie; російське: кузов). Ці терміни, здається, не викликають заперечень. Надвіззя, це вже не механічна частина авта, здебільша — це дерев'яна надбудова його для вміщення пасажирів, тоді воно називатиметься — карéта, або для вміщення вантажу, тоді це буде — платформа (загально прийнята назва). Ще є інші види надвіззя: автобуси, санітарні і т. ін. Тому пасажирські й вантажні надвіззя загально ще називатимемо каросáжа, для відрізнювання від спеціяльних надвізь, як, напр., цистерна, вишка радійоваі т. ін.

Механізм, що переносить силу рушія на рух коліс, назвемо переносорýшний механізм (польське — napęd, mechanizm napędowy, російське — передаточний механізм). Він ділиться на два незалежних майже механізми, з яких один назвемо — перелýчня трибóва (польське: skrzynka biegów, przekładnia, російське: коробка скоростєй), а за другим механізмом залишимо його інтернаціональну назву — диференціял. Останній, захований ув охоронні металеві пахви, разом із ними й півосями з колами на них, називається зáдній містóк (польське — most tylny, російське — задній мост).

Споруджения, що влучає й вилучає рух мотору з переносорушним механізмом, натурально буде назвати — сполýчня (польське — sprzęgło, російське — конусноє соєдинєниє).

Прилад, що приготовляє з сумішки бензини з повітрям гас для рушія, назвемо газівнúк (польське — gaźnik, karburator, російське — карбюратор). А прилад, що запалює в рушію гас (сумішку бензини з повітрям), має світову назву — магнéто, яку й залишимо.

Далі, польське — chłodnica й російське радиатор у нас назвемо холоднúця. Кóло з керівною колонкою назвемо — кéрма.

Не викликають жодних заперечень назви: передня вісь, задні півосі. Щодо коліс, то конче треба дати українську назву огумованню їх, бо назви з польського: opona і dętka, з російського „покришка" й „камера", не даються зукраїнізуватись. Гадаю, що були б доцільні назви: пневмошúна (пол. opona) — пневматична шина, і гумодýтка (польське dętka). Не пневматичну гумову шину (польське massyw) назвемо гумошúна. Прилад, що зменшує (приглушує) трискіт мотору, назвемо глушнúк (польське tłumik, російське глушитель).

Варшава. В. Дитель.

Життя слів.

Каплиця. Давній переказ розповідає, що одного разу св. Мартин Турський (336-401), побачивши на холоді роздягненого старця-прошака, роздер пополовині свого плаща й зодягнув старця. Тієї ж ночі явився Мартинові Христос, зодягнений у половину Мартинового плаща, й сказав: „Мартине, ти зодягнув Мене в цей плащ". В середні віки „капа" (плащ, cappa) св. Мартина була улюбленою темою мистецтва, й широко була знана. Вона ж стала франкським королям прапором, і без нього вони не виступали в похід. По смерті Мартина його плащик (cappa-capella) переховувався в осібнім будиночку біля манастиря, і цей будиночок від „плащика" св. Мартина й став зватися capella, а звідси ця назва перейшла взагалі на маленькі будиночки — молельні, і їх стали звати „капличками". Від середньовікового латинського capella повстало нім. kapella, пізніш Kapelle, а з нього виробилося чеське kapla (теперішнє kaple), польське kapła — kapla — kaplica й наше каплúця. Той, хто служив у каплиці, звався каплáн. Див. капелія, капела.

Карти до грання рано появилися в Европі, певне занесені були сюди хрестоносцями. Перші карти придумані чи не в Китаї. За середніх віків карти сильно поширилися в Німеччині та Франції,

звідки й до нас примандрували, чому наші назви карт — німецько-французькі, що зайшли до нас від чехів та поляків. Див. окремі назви карт. Назви карт із в'язані почасти з стародавніми назвами гри в кості.

Катаринка німецького походження. На початку XIX ст. в Німеччині була дуже поширена французька пісня про „милу Катерину" (charmante Katharina, так починалася пісня), що зараз же попала й на музикальний органчик, з яким прошаки обходили двори й грали „Charmante Katharina". Від „charmante" цей музикальний органчик названо в Росії шарманкою, а від Катарини — катаринкою в Польщі і в Україні.

Каторга відома на сході Слов'янства з давнього часу. Слово грецького походження, з гр. kátergon, що визначало тільки весельну лодку, подібну до галери. В Никонівськім Літопису під 6961 (1453) р. читаємо: „Бояре многихъ отпустиша в кораблехъ и каторгахъ во островы" V, 258. Або IV Новгородський Літопис під 6983 (1475) р.: „Царь Турьский Салтанъ Мааметъ Кафу взялъ, приходилъ въ кораблехъ и въ каторгахъ". Добре відоме це слово і в південнослов'янських пам'ятках у формі катръга, в значенні корабель, з турецького катриґа, у ілірійців і далматинців — katorga. В середні віки скрізь установився звичай посилати гребцями на галери-каторги засуджених проступців. Уже хрестоносці користали з засуджених для своєї флоти; особливо багато засуджених працювало на кораблях іспанських та французьких. В 1564 р. Карл IX заборонив брати на галери засуджених менше як на 10 літ, бо „не менше трьох літ потрібно галерникові привчитися працювати веслом і до моря", але цього наказу пізніш не виконувано. Галери-каторги існували до XVIII віку, а праця на каторгах припинилася сама собою тільки з появленням парових кораблів. В Україні особливо далася в знаки турецька каторга чи кадриґа — це велике судно з лавками для гребців; на кожній лавці сиділо по 3-4 засуджених невільників. Гребці звичайно були прикуті до лавок або посковувані по 2-3 між собою. Праця гребців була надзвичайно тяжка, працювали невільники при всякій погоді по пояс розібрані, під жорстоким доглядом. При повсякчасних нападах на Україну татари вивозили силу-силенну здорового люду й продавали його на турецькі каторги, звідки й пішла назва взагалі всякої тяжкої праці. Українські Думи часто згадують і сумно оспівують турецьку каторгу, але все яко галеру з важкою нелюдською працею на ній. Напр.: Як будуть батьки шукати свого сина-невільника, „то не знатиме отець либонь мати, у которої к а́ т о р з і шукати: чи у пристані Козловської, чи у городі Царграді на базарі" 63. „Тогді далася бідному невольнику тяжкая неволя добре знати: кайдани руки-ноги поз'їдали, сирая сириця (ремінь) до жовтої кости тіло козацькоє проїдала... Все у неволі проклятої, на к а т о р з і турецької на Чорнім морі пробувають" 64. Ось плач українських невільників на турецькій каторзі: „Хочай би чи не встала на Чорному морю бистрая хвиля, хочай би чи не повиривала якорів з турецької к а́ т о р г и. Да вже ся нам турецька басурманська к а́ т о р г а надоїла: кайдани-залізо ноги повривало, біле тіло козацьке-молодецьке коло жовтої кости пошмугляло" 65. Таким чином ка́торга перше визначала тільки весельного корабля, галеру. Але в Европі рано почали засуджених злодіїв посилати гребцями на ці галери, де вони відбували свою кару. Так було в середніх віках у всіх романських народів, так було і в Турції. В Росії за Петра I для проступців уперше запроваджено цю ж міру кари; так, наказом 24 листопада 1699 р. Петро I наказав вислати засуджених „въ ссылку въ Азовъ съ жонами и дѣтьми и быть имъ на к а́ т о р г а х ъ въ работѣ". Цар Петро мав багато праці в Азові і будь за яку справу людей висилано на його каторги, що там будувалися. Див. галера, кайдани.

Ка́ятися. Давнє каяти, каяти визначало ганьбити, осуджувати. „Ту греци и морава к а ю т ь князя Ігоря" („Слово о полку Іг."), тут „кають" — осуджують. Звідсі „каятися" — осуджувати себе, визнавати свою провину. З часом

„каяти“ загубилося, але живе ще „каятися“. Пор. іще „окаянний“ — засуджений.

Квестія в Україні ще в XVII віці мала зовсім інше значення, а саме — судовий допит, муки, тортури, катування з ціллю видобути признання. „Актовыя книги Полтавскаго городового уряда XVII-го вѣка“ (вип. І: Справы поточныя 1664-1671 г. г., видав В. Модзалевський, Чернігів, 1912 р.) дуже гарно свідчать про значення слова „квестія“. Ось трохи звідти виписок: На квестии на первом и втором спитку с приложенєм желѣза не призналъ ся 33. Волно имъ будетъ тыхъ чаровницъ и на квестию видат 147. Злодѣй горлом мѣєт быти каранъ по квестии, обвѣшонъ 149. 174. Сказалисмо дати на квестию 89.

Квітень див. календар.

Кімна́та, в східньоукр. говорах іще часто комна́та, повстало з лат camināta — покій із піччю чи з комином (caminus). Від латинського слово перейшло до мови німецької, а звідти — до слов'янських.

Кінець і початок мають один і той сам корінь (кон-ець, по-ча-ток, при тому *ч* з *к*, а *а* з носового *ѧ*, *ен*), а тому в народній мові частенько слова конець — початок уживають одне замість о́дного. Напр. на Київщині в школах діти питають учителя: Чи читати з кінця (цебто з початку). Учитель, що не розуміє, в чім тут справа, сердиться й кричить: Як же то можна читати з кінця? На Волині члени хору питають дириґента: Чи співати з кінця? „Так, з кінця“, відповідає той, і всі починають співати з початку. Один селянин Луцького повіту пише нам: „Прошу вислати „Рідну Мову“ від кінця всі числа“. Правда, початок і кінець — то речі умовні, залежать від нашого погляду на них — звідки дивимось. Таке значення кінця, яко початку, знаходимо вже в наших пам'ятках з XI-го віку. Так, у Збірнику 1073 р. л. 263 читаємо: А к о н ь ц ь вьсѣмъ книгамъ: оже ти не любо, то того и дроугоу не твори. Наука Володимира Мономаха: Се же вы к о н е ц ь всему: страхъ божий имѣйте выше всего. В обох цих прикладах „конець“ це — початок. В однім акті з 1578 р. знаходимо такий „кінець“ замість початку: Староста Вишневецький просить собі в короля „пустиню, названую ріку Сулу, ріку Удай і ріку Солоницу з річками і озерами, почавши з к о н ц а: горою Сулы ажъ вниз до устя Дніпра“ (М. Грушевський, Історія, VI. 285).

Клечання, клечальний — див. клянчити.

Рідна мова.

А я люблю квітки́, що в полі...
І хва́лять хай огородо́ві
Усі досхо́чу, — я не хо́чу,
Бо я квітки́ люблю, що в полі...

Як ті квітки́ — люблю так мову,
Люблю слова, що пахнуть полем...
Люблю я жаром молодечим
Тебе, чарівна, рідна мово!

З craсяних квітів польови́х,
Коли вінця сплете дівчи́на —
Ходіть! погляньте і пізнайте:
Це наша мова рідна, мила.

Ще у колисці, — я вже слухав
Своєї мови рідні звуки —
І вперше чув від Неї слово,
Від Неї й пісня йшла до вуха...

Із рідних уст лились слова́ —
Такі жаркі, такі гарячі...
Від них я цвів, цвіла душа...
Давно минув той вік дитячий...

І хва́лить хай хтось інші мови,
І хай вихвалює салонні...
У мене власна рідна мова —
Прекрасна — як квітки́ у полі...

Хто хоче нею оп'яніти:
Іди в село між прості люди!
Квіто́к грайли́вих хто не бачив:
Іди в поля цвітучі й луки...

Видинів. Іван М о й с я к.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

Є.

Є, як присудкова зв'язка, в мові Шевченка опускається: В руці ціпок 23, Думав, що Ярина сестра тобі 196. **Є** вживається тільки **в** самостійнім значенні: Є з ким заплакать, є з ким заспівать 65. **Є** заступає й **суть:** Є у мене дари — очі мої карі 177.

Єсть — це архаїчна форма, звичайна — **є:** Єсть у мене діти 56.

Ж.

Ж пише Шевченко по голосній, а **же** тільки по приголосній: Кого ж їй любити 2. Умивай же біле личко 16. По голосній у Шевченка нема **же** ані разу.

Ждати кого-чого, а не на кого. Ждуть чогось непевного 538 (а не: ждуть на...). Ми ждемо того весілля (а не: ми ждемо на те весілля) 358.

Жити, живу́, живе́ш, живе́, живу́ть, а не: жию, жиєш, жие, жиють. Чи я живу́ 266. Поки живе́ надія 536. Хіба ж живу́ть вони 348. Ви для себе живете́ 348. Люди люблять живучи́ 309.

З.

З у значенні приблизности при числівниках (а не „біля"): Кіп із вісім заробила 237. Разів зо́ два 128. Миль зо́ дві 545.

З, а не зі: з жалю 432, з серцем 65, з сестрою 67, з собою 111, з шашликом 276, з чорнобривим 400, з злодіями 501.

За для зазначення часу: Ще за Гетьманщини старої давно це діялось колись 193.

За при порівнянні: Хіба краща є за тебе 74.

За що бути: Благав старий, щоб була вона за матір 236,

За, а не **по:** Всю славу козацьку за словом єдиним переніс в убогу хату сироти 11.

Забути кого-що, а не: на кого-що. Забув Катерину 28. Забули в Україні славного гетьмана 429.

Закохатися в кого, а не в кому: закохалися обидві в одно́го Іва́на 398.

Закрити книгу, а не затворити: Закривши Мінею, батько діда просить 123.

Закури́ли люльки́ 101.

Залізний, а не зелізний: Залізну браму зачинили 514.

Залізо, а не желізо: Залізо гартували 325.

Заміж вийдеш 434, а не: віддасися.

Заплакати за ким: Заплакала Милосерда неначе за сином 329.

Заплющити, а не затворити очі: Заплющивши очі 454.

Зараз — це негайно, цієї хвилини. Коли живий козаченько, то за́раз прибу́де 39. Марія за́раз заходи́лас пекти опрісноки 539.

Зато́го — це скоро, незабаром: Зостаріюсь зато́го 460. Зато́го бу́дуть і могили 340.

Затрубити, а не затрубіти. У труби затрубили 414.

Заховати, а не спрятати, схоронити. Серце убоге заховавши, ходить собі 430.

Зацвісти, а не зацвисти. Барвінок зацвів 434. Садочки зацвіли́ 421.

Зачинити, а не затворити. Зачинилась брама 333. Зачи́нених дверей 485.

Звичайний — це чемний: Ярема хлопець звичайний 114.

Згадати кого-що. Згадав Степа́на молодого 201.

Зглянутися на кого. Зглянься на людей 185.

З-за байраку 92. Чорна хмара з-за Лиману 34.

Ззісти 80, ззіси́ 386, ззідя́ть 218, ззіли 2.

Злякатися, а не напудитися. Чи ти б не злякалася 379.

Знайшли вчора 4.

Знов, зно́ву, а не: знова́. І зно́ву ліри заревли́, і знов дівчата 369.

Зозуля, а не зазуля. Кує зозу́ля 2.

І.

І пишіть по приголосній, а **й** по голосній: Спала й виглядала 2 Мабуть і згинув 2.

Із пишіть по приголосних, а з по голосних: Виніс із комори 199. Ярема з Лейбою прокрались 110.

Ізза лісу, з-за туману місяць випливає 78.

Із- на початку дієслова зам. **з-** частенько писав Шевченко. Жидюга дрижить, ізігнувшись 67. Нагодуй! моїх діток, ізкупай, ізповий 229. Підкралися, щоб ізлякать 6. Ізнемігся, товаришу 5. Ізнищіла, ізмарніла 154.

Іти — йти. Щоб ішов 374. Я йшла з водою 214. Хто йде 352. У город Вифлеєм ішли 539.

Їсти, їж 474, їжте 70, їсте 252.

Його. Без його 514, до його 100, коло його 17.

Практичні лекції літературної мови.

РОЗРИТА МОГИЛА.[1]

Сві́те ти́хий, кра́ю ми́лий,
Моя́ Украї́но![2]
За́що[3] тебе́[25] сплюндро́вано,
За́що,[3] ма́мо, ги́неш?
Чи ти ра́но[4] до схід со́нця[5]
Бо́гу[6] не моли́лась?
Чи ти діточо́к[7] непе́вних
Звича́ю[8] не вчи́ла?[9]
Моли́лася, турбува́лась,
День і ніч[10] не спа́ла,
Мали́х[11] діток догляда́ла,
Звича́ю[8] навча́ла.[9]
Вироста́ли мої́ кві́ти,
Мої́ до́брі ді́ти,
Панува́ла і я коли́сь
На широ́кім сві́ті.
Панува́ла... Ой, Богда́не,[12]
Нерозу́мний си́ну!
Подиви́сь[13] тепер на ма́тір,[14]
На свою́[15] Вкраї́ну,[16]
Що коли́шучи[16a] співа́ла
Про свою́[15] недо́лю,
Що співа́ючи[17] рида́ла,[18]
Вигляда́ла во́лю!.[19]
Ой, Богда́не,[12] Богда́ночку!
Якби була́ зна́ла[20] —
У коли́сці б задуши́ла,[21]
Під се́рцем приспа́ла!
Степи́ мої́ запро́дані
Жидові́,[22] німо́ті;
Сини́ мої́ на чужи́ні,[23]
На тяжкі́й[24] робо́ті;
Дніпро́, брат мі́й, висиха́є,
Мене́[25] покида́є,
І моги́ли мої́ ми́лі
Моска́ль[26] розрива́є...
Неха́й ри́є, розко́пує,
Не своє́ шука́є...[27]
А тим ча́сом[28] пере́вертні[29]
Неха́й підроста́ють,
Та помо́жуть москале́ві[26]
Господарюва́ти,
Та з ма́тері пола́тану

---

[1] Текст подаємо з найціннішого досі видання тексту поезій Шевченка, — видання Академії Наук, 1927 р., за редакцією С. Єфремова, т. І. [2] Вимовляємо тільки: Украї́на, украї́нський, а не Украї́на, украї́нський. [3] Пишемо „за́що“ як прислівник, але: за що́ куплю. [4] Не кажіть: вчасно. [5] „Схід сонця“ звичайно не змінюється: на схід сонця, перед схід сонця, але може й змінюватись: до схо́ду сонця. [6] Літературна мова, особливо старша, знає давальний на *-у* замість на *-ові* частенько. [7] Вимовляємо: ді́точок і діточо́к. [8] Панує в нас зви́чай, зви́чаю, але частіш: звича́й, звича́ю. Тут „звичай“ — чемність. [9] Вчити, навчати пісень, молитов і т. ін., а не: вчити пісням, молитвам (русизм). [10] Тут „день і ніч“ — знахідни́й часу. [11] Не вимовляйте: ма́лих (русизм). [12] Запам'ятайте літературну вимову цього слова: Богда́н, Богда́на, Богда́ну — Богда́нові, Богда́ном і т. д., — наголос усе позостається на тім самім складі; не кажіть: Бо́гдан, Богдана́, Богдану́. [13] Подивися й подивись — це рівнорядні форми. [14] Пам'ятайте: ма́ти — це назовний відмінок, цебто підмет: ма́ти (а не матір) не журилась, а ма́тір — це знахідний, об'єкт: поховали матір. [15] Не кажіть: на сво́ю. [16] Тепер прийнято в словах Україна, український не міняти початкового *у* на *в*.

[16a] Колихати, а не колисати. [17] Шевченко любить уживати дієприслівників на -чи як прислівників, робім так і ми. [18] Або: голоси́ла; „ридала“ — архаїчне слово. [19] Шевченко звичайно писав „виглядати що“, але можна й чого: виглядала волі. [20] Форма: „якби була знала“ — давноминулий час, треба частіш її вживати; не кажіть: якби бул*о* знала (русизм). [21] Не вживайте говіркове: заду*с*ила, говоріть тільки: задушила. [22] Жидова́, тому: жидові́, а не жи́дові. [23] Звичайно кажемо: чужина́, але часом: чужи́на. [24] Двоскладові прикметники на -кий завжди мають наголос на кінці: гірки́й, дзвінки́й, тяжки́й. [25] Не кажіть ме́не; при прийменниках: до ме́не, з ме́не, але: мене́ покидає, тут „мене́“ об'єкт прямий. [26] Значення збірне, замість „москалі“. [27] Звичайно „шукати чого“; пор. у Шевченка: Вийшла русалонька матері шукати; Пішли шукати нової хати; Піду доленьки шукати. [28] Пишемо прислівники: тим разом, тим часом (не: тимчасом). [29] Кажемо: пере́друк, пере́бірка, пере́каз, пере́клад, пере́лік і т. ін.

Сорóчку[29a] знімáти![30]
Помагáйте, недóлюдки,[31]
Мáтір[14] катувáти...
Начéтверо[32] розкóпана
Розрúта могúла...
Чогó вонú там шукáли?[27]

Що там схоронúли[33]
Старí батькú? Ех, якбú то,
Якбú то найшлú[34] те,
Що там схоронúли,[33] —
Не плáкали б дíти,
Мáти[14] не журúлась...

Березань. 1843. 9. X. Тарáс Шевчéнко.

[29a] Не кажіть спольська: кошулю. [30] Пишемо: знімати, знімки, а не: знимати, знимки. [31] Кажемо: недобиток, недóгляд, недóгризок, недóїдок, недóкурок, недóлік, недóлюдок, недóросток, недóуздок. [32] Надвóє, натрóє, начéтверо.

[33] Це архаїчне слово, тепер панує „сховати“, пор. у Шевченка: Веселе сонечко **ховалось** в веселих хмарах весняних; пор. іще приказку ч. 49 у Номиса: Од людей сховаєшся, а од Бога ні. [34] Звичайно кажемо знайти, знайшли.

Початкова Граматика українськоі літературноі мови.

35. Дієприкметники.

Дай, Боже, щоб дитина була бачуща, видюща й пам'ятуща. Був Максим трудящий, роботящий. Було чути, як реве ревучий. Думка змертвіла серце крає. Ось вінок засохлий жита. Вирішний час. Порівняльне мовознавство. Мій знайóмий став свідóмий українець. Виросло деревце, торік куплене й посаджене. Є в мене хустина, шовком зашита.

Що таке дієприкметник? Які дієприкметникові форми були вдавнину? Яка їхня доля в нашій мові? Чим заступаємо зниклі форми дієприкметника? Коли пишемо одне *н*, а коли два в дієприкметниках і прикметниках? За що в реченні править дієприкметник?

В глибоку давнину дуже часто іменник, прикметник і дієслово не розрізнялися, чому ще й тепер прикметник легко іменникується, цебто стає іменником, напр.: *Іде слабий*, або має дієслівний характер. **Прикметники, що мають дієслівні ознаки, звуться дієприкметниками.** Можна й так сказати: **Дієслова, що набули собі прикметникових ознак, звуться дієприкметниками.**

Вдавнину було чотири формі дієприкметників; з бігом часу вони позникали в нашій мові, бо в нас змінився сам спосіб думати, полишились тільки рештки, або перейшли зовсім на прикметники (цебто зприкметникувалися), загубивши ознаку часу, та дієприслівники.

1. Дієприкметник часу теперішнього діяльного стану колись закінчувався в нас на -щїй, але зчасом змінився на -чїй, наше -*чий*. Рештки цих дієприкметників зовсім зприкметникувалися в нашій мові, напр.: трудящий, роботящий, тямущий, пропащий, ревучий, колючий, болючий і т. ін. В теперішній мові ці форми передаємо або описово: В ушах громади, що слухає (а не: слухаючої); або прикметниками на -*ливий*, -*льний*, -*ний*, -*кий*: мінливий, вирішальний, викональний, непоборний, керівнúй, п'янкúй і т. ін.

2. Дієприкметник часу теперішнього переємного стану закінчувався в давній мові на -мый. З часом форма ця заникла в нашій мові, а її рештки зприкметникувалися: відóмий, свідóмий, знайóмий і т. ін. Звичайно передаємо цю форму описово: Він людина, що всі його люблять (а не: любима всіма), або формами на -*ний*: невичéрпний, невтрúманий, неоцінéнний і т. ін.

3. Дієприкметник часу минулого діяльного стану закінчувався вдавнину на -вшій, -шій, але з часом безслідно заник у нашій мові; в сучасній мові ці форми передаємо або описово: Пішов із частиною монголів, що осталися (а не: оставшихся); або формами на -*лий*: розбуялий, зомлілий, померлий і т. ін.

4. Дієприкметник минулого часу переємного стану закінчувався в нашій мові на -ный або -тый, і ці закінчення позосталися й тепер і вільно вживаються: посáджений, кýплений, бúтий, покрúтий і т. ін.

В реченні дієприкметник виконує тепер ролю тільки прикметника, цебто править за прикметникове пояснення чи за епітета.

Завдання 292. Полінійте ось так і напишіть по 10 прикладів.

Соприкметниковані залишки колишніх дієприкметників.

Діяльний стан.		Переємний стан.	
Тепер. час.	Мин. час.	Теперішн.	Минулий.
-щий, -чий.	*-ший, -вший*	*-мий.*	*-ний.*
Пропащий.	Нема.	Знайо́мий.	Спе́чений.

Завдання 293. 1. Дієприкметники переємні часу минулого звичайно закінчуються на *-ений*: поса́джений, ку́плений, ве́рчений, но́шений, заса́джений, побо́рений, і́джений, зне́сений, запря́жений, спе́чений, одя́гнений. Тільки дієслова з основою на *а* (на -ати, -яти) закінчуються на *-аний, -яний*: схо́ваний, спи́саний, ви́знаний, зва́ний. Звук *е* в *-ений* по шелесних ніколи не змінюєтъся на *о*; звуки *д, т, з, с, зд, ст* перед *-ений* змінюються відповідно на *дж, ч, ж, ш, ждж, щ*, а звуки *г, к, х* на *ж, ч, ш*. 2. Дієслова, що мають перед *-ти* коренні (а не наросткові) голосні чи *р* мають дієприкметник на *-тий*: битий, грітий, жатий, кутий, тертий, тятий і т. ін., але: даний (не: данний), знаний, дбаний. 3. Дієслова на *-нути*, а також деякі на *-оти* мають дієприкметники подвійні: на *-ний* або на *-тий*: кинений і кинутий, вернений і вернутий, колений — колотий, молений — молотий, тягнений — тягнутий, порений — поротий. Перепишіть подані тут форми до зшитка.

Завдання 294. В дієприкметниках пишемо одне *н* (а не два, як у мові російській): зроблений, спечений, зварений, запроханий, закоханий, вистру́ганий, пооранний. Але коли дієприкметник стає прикметником, не втрачаючи ознаки дії, тоді пишемо в нім два *н*: невблага́нний, спасе́нний. У наростку прикметника -е́нний, що визначає збільшення прикмети, пишемо два *н*: здорове́нний, силе́нний, старе́нний, числе́нний, важе́нний і т. ін. Два *н* пишемо й у тих прикметниках, що повстали з дієприкметників і ще ясно задержують ознаку дії: незмі́ре́нний, невблага́нний, незчисле́нний, непроще́нний і т. ін.; коли ж такі прикметники втратили ознаку дії, тоді в них *н* не подвоюємо: варе́ний, пече́ний, смаже́ний, скаже́ний, свяче́ний (а дієприкметники: ва́рений, пе́чений, сма́жений, ска́жений, свя́чений).

Скажіть, коли пишемо одне *н*, а коли два?

Завдання 295. В західньоукраїнських говорах при дієприкметниках минулого часу вживають зв'язки часу теперішнього: *есьм* перенесений, *есьм* винним, *е* допущений. Запам'ятайте, що при дієприкметниках цієї зв'язи в мові літературній ніколи не вживають: Я винен, а не: есьм винним.

Завдання 296. Дієприкметники на *-щий* у нашій мові зприкметникувалися, цебто стали за прикметники. Наші письменники люблять прикрашувати свою мову цими формами на *-щий*, як епітетами. Перечитайте й запам'ятайте оці приклади:

Котився віщий дзвін. Ненависть гнітуща. Місця гулящого (порожнього) не стало. Живущий огонь проймав йому кров. Мертвущий холод. Причини минущі. Слава невмируща. Невсипуще бажання. Плодюща земля. Сцілюща вода.

Завдання 297. Давні дієприкметники на *-щий* дуже рано змінилися на *-чий* і так само зприкметникувалися. Таких зприкметникованих форм на *-чий* у нашій живій мові дуже багато, чому й письменники часто їх уживають, як оздобних прикметників. Перечитайте нижчеподані приклади й добре запам'ятайте форми на *-чий*.

Він знаю́чий. Квіту́чий гай. Миготю́че каміння. Палю́ча жадоба. П'яню́чий чад. Разю́че противенство. Рятівни́чий пояс. Співу́ча вимова. Нестерпу́чий гнів. Тремтю́ча рука. Жагучий погляд. Рішуча постава.

Завдання 298. Давні дієприкметники на *-щий* чи *-чий* часом можна передавати прикметниками на *-ливий, -льний, -ний, -кий*, що часто бачимо в сучасній літературній нашій мові. Перечитайте нижчеподані приклади й добре запам'ятайте ці форми.

1. Мінли́ве обличчя. Прони́кливий погляд. Запопа́дливий працівник. Запобі́гли́ва вдача. Дові́рлива люди́на. Заду́мливий вираз. Запи́тливий погляд. Заспокі́йливе слово. Насти́рлива вдача.

2. Блага́льний погляд. Привіта́льне слово. Споглядальний настрій. Порівня́льне мовознавство. Прийма́льна комісія. Повча́льне оповіда́ння. Непромока́льні чоботи. Проща́льний привіт. Навча́льний план.

3. Збудне́ світло. Непобо́рні завда́ння. Довідна́ книжка. Невиче́рпне джерело́. Вла́дний погляд. Водогі́нна труба. Він незгові́рний. Жу́рний погляд. Керівна́ праця. Кли́чний погляд. Непере́мо́жне бажа́ння. Невисло́вне горе. Доста́тна причина. Висувни́й олівець. Невто́мний робітник. Повний нестри́мної сили. Панівне́ питання. Задовільна відповідь.

4. Ворушка́ товпа. П'янке́ оповіда́ння. Витке́ волосся. Рвачки́й рух. Шелестки́й пісок.

Завдання 299. Давні форми на *-вший, -ший* зовсім зникли з нашої мови, — їх заступили форми на *-лий*. Письменники наші вживають цих форм дуже часто. Перечитайте ці приклади й добре зрозумійте форми на *-лий*,

Стояв остовпілий. Відкинув із чола навйсле волосся. Злеглий сніг. Знелюднілі вулиці. Книжка померлого батька. Свідок минулого. Зниклий шлях. Заснулий двір. Висохле обличчя. Закам'янілий, воскреслий, спочилий, замерзлий, дозрілий, загинулий, пропалий, змарнілий, почорнілий і т. ін.

Завдання 300. Дієприкметники на *-мий* усі зприкметникувались Форми ці дуже часті в нашій живій мові, чому й письменники охоче вживають їх, як оздобних прикметників. Добре запам'ятайте оці форми на *-мий*:

Рай невідóмий. Видúма мета. Невситúма жагá. Непростúмий (непрощéнний) гріх. Свідóмий вчинок. Це наш питóмий звичай.

Завдання 301. Теперішні форми минулого часу на *-в* (із *-л*), *-ла*, *-ло*, *-ли* були колись удавнину формами дієприкметника, а тому зберегли ще й тепер прикметникову ознаку — рід: чоловічий: ходив, спав, жіночий: ходила, спала, ніякий: ходило, спало; множина: ходили, спали.

Завдання 302. Дієприкметники на *-ений*, *-аний* завжди мають наголос на кореному складі: вáрений, пéчений, смáжений, свя́чений, кóханий і т. ін. Коли ж дієприкметник утрачає ознаку дії й стає простим прикметником, тоді він переносить наголос на склад передостанній: варéний, печéний, смажéний, свячéний, кохáний і т. ін.

Придумайте ще кілька таких прикладів.

Завдання 303. Зприкметниковані дієприкметники на *-іций*, *-чий*, *-мий* завжди мають наголос на передостанньому складі: пропáщий, непосидю́щий, колю́чий, смердю́чий, відóмий, свідóмий, знайóмий, рухóмий, родúмий і т. ін.

Придумайте ще кілька таких прикладів.

Завдання 304. Добре запам'ятайте, що сприкметниковані дієприкметники ніколи не мають т. зв. короткої форми в назовному відмінку, як то мають якісні прикметники (див. завдання 257—260). Кажемо: пропащий, відомий, зрублений, а не: пропащ, відом, зрублен (останнє — русизм).

Ось приклади нелітературних скорочених форм. Скажіть, як їх уживати по-літературному:

Я — лихом в и п л е к а н і в и к о х а н у тьмі. Багряний схід з а д и м л е н передсвітом. Прохожу, з а ч а р о в а н. Степ гарматами п о о р а н. Ввесь степ кістками з а с і я н.

36. Займенник.

Брат не пішов до школи, бо **він** заслаб і **його** не пустили з дому; цілий день боліла **йому** голова. Сестра довго ходила, а коли **вона** вернулася, я просив **її** дати **мені** вечéряти. Я люблю **червоні** квітки і **таке** ж сукно. **Нас** було **п'ятеро**, **стільки** булó й **їх**.

Скажіть, хто тут *він*, *його*, *йому*, *вона*, *я' її*, *мені*, *нас*, *їх*? Яке тут *таке* ж? Скільки тут *стільки*? Яку частину мови з а м і н ю є займенник? Через що він так прозивається?

І бідний і багатий, здоровий і слабий, — **кожний** хоче жити. Батько, брат, сестра, — **всі** поїхали в поле.

Хто в цих реченнях *кожний*, *всі*? Яке їх збірне значення? Чи в усіх випадках займенник з а м і н ю є ймення? Як ліпше окреслити займенника? Перерахуйте всі групи займенників. За що в реченні править займенник? Чи може йменниковий займенник мати при собі прикметникове пояснення?

При говоренні людина пильнує не повторюватись і зазначати збірним словом всі можливі значення слова. **Частина мови, що в одному збірному слові об'єднує різні значення цього слова, зветься займенник.** Головне значення займенника — збірне вказування на предмети або на їхні якості. Займенник завжди має широке значення, це ніби підсумок цих значень.

Займенники діляться на: 1. Займенники йменникові, що заступають йменники, 2. Займенники прикметникові — заступають прикметники, і 3. Займенники числівникові, що заступають числівники.

І. Займенники йменникові діляться на такі групи:

1. Займенники **особові**, мають три особі: Перша особа *я*, це особа бесідника; друга особа *ти*, особа слухача; це головні особи. Правдивої множини ці особи не мають, але можуть бути в збірному значенні: перша особа: *ми*, цебто *я* й інші, друга особа: *ви*, цебто *ти* й інші. Ролю третьої особи виконує давній вказівний займенник *він*, *вона*, *воно* (онъ, она, оно), у множині *вони* (они).

2. **Зворóтний** займенник: *себе*.

3. **Питáльний** займенник: *хто* для особи, і *що* для речі й тварини: *Хто* йде? *Що* суне?

4. **Віднóсні** займенники ті самі, що й питальні, тільки вжиті без питання: Х т о сіє, той і жне. Не відцуравсь того слова, *що* (а не: *котре* чи *яке*) мати співала. Не вживайте за сполучників у реченні *котрий*, *який*, вжи-

вайте *що*: Оце тая дівчинонька, *що* сонна блудила.

5. **Неокре́слені або складені** займенники складаються з питального *хто* (для осіб), *що* (для неосіб) та додатків — часток наросткових: *-сь, -бу́дь, -не́будь* або приросткових: *де́-* та *ні-*, напр.: хтось, щось, хтобу́дь, щобу́дь, хтоне́будь, щоне́будь, де́хто, де́що, ніхто́, нішо́. Частки приєднуються до займенника без розділки.

II. Прикметникові займенники такі:

1. **Присві́йні** займенники відповідають на питання *чий*. Кожна особа особового займенника має свого присвійного: *мій* — для *я*, *твій* — для *ти*, *наш* (цебто: мій і інших) — для *ми*, *ваш* (цебто: твій і інших) — *ви*. Для третьої особи нема своєї форми, вживаємо в однині *його*, *її*, а для множини *їх* рідко, частіш нове *їхній*. Для зворотного займенника *себе* присвійний *свій*; він звичайно заступає третю особу, але в літературній мові тепер заступає й перші дві: Я читаю своюю (цебто: мою) книжку, ти свою (твою), він свою; ми читаємо свої (наші) книжки, ви — свої (ваші), вони — свої.

2. **Вказівний** займенник: ближчий і сучасний — *цей, ця, це* (з давніх сєй, сѧ, сє; наші *сей, ся, се* тепер говіркові); дальший і минулий — *той, та, те* (рідко — *то*): Я на цьому (ближчому) березі, а ти на тому (дальшому, другому). Це той, що греблі рве. Місцевих архаїчних форм: тот, тота, тоте, сесь, сеся, сесе літературна мова не вживає. Пам'ятайте, що ознаку вказування мають усі займенники, а не тільки вказівні.

3. **Пита́льний:** *Який? Котрий? Чий?* Займенник *котрий* — це один із двох, трьох чи кількох: Котрий із вас піде? *Який* визначає якість: Який він?

4. **Відносні** ті, що й питальні, але вжиті без питання: Котрі були слабі, повмирали. Який пан, такий крам. Кажемо й пишемо: Не відцуравсь того слова, *що* мати співала, а не: *котре* чи *яке* мати співала.

5. **Неокреслені:** якийсь, чийсь, котрийсь, якийбу́дь, якийне́будь, чийбу́дь, чийне́будь, котрийбу́дь, котрийне́будь, інший, деякий і т. ін.

6. **Окреслені:** такий, са́мий, сам, нічий, ніякий, жодний, кожний, увесь, всякий.

III. Числівникові займенники неокреслені: скільки, стільки, кілька, декілька, скількись, багато і т. ін. Сюди належить і *один* у загальнім значенні: Один у полі не воїн.

Через те, що займенник із природи своєї — це йменник або прикметник, він у реченні править так само, як і йменник (за підмета, або за пояснення йменникове), або прикметник (за пояснення прикметникове). Але йменниковий займенник має ту особливість супроти правдивого йменника, що, як підсумок різних значень, ніколи не парується з прикметниками, цебто не має прикметникового пояснення.

Завдання 305. Звідки повстала назва *займенник*? Звичайно займенника окреслюють так: Займенником зветься така частина мови, що заміняє йменника, прикметника або числівника. Скажіть, чи справді що заміняє займенник у цих словополученнях: той батько, цей твір, всяка мати, свій до свого, ота книжка і т. ін.

Завдання 306. Подумайте, що таке займенник? Яке його головне значення? Чи добре ще так окреслити займенника: 1. Слово, що визначає підсумок для йменників, прикметників чи числівників, зветься займенник. Скажемо, *я* — це кожний, хто говорить, *ти* — кожний, до кого говорять, *він* — це всякий, про кого говорять, *всякий* — це: кривий, сліпий, горбатий і т. ін. 2. Частина мови, що визначає вказівний стосунок бесідника до предметів або їх якостей та числа їх, зветься займенником. Справді, чи не вказування — головне значення займенника? Що вказуємо словами: я, ти, кожний, той, хто і т. ін.? Чи можна було б замість *займенник* казати *вказівник*?

Завдання 307. Вдавнину за займенника вважали головно особові займенники та займенники — йменники, а всі інші відносили до прикметників. Чи добре так було? Чи не ліпше було б прикметникові займенники відносити просто до прикметників?

Завдання 308. Виясніть відміну поміж звичайним прикметником і прикметниковим займенником. Де ширше значення: *синій* (звичайний прикметник) — *всякий* (прикметниковий займенник, підсумок якостей)?

Завдання 309. В нашій мові маємо чотири групі імен: 1. імена речей (іменник), 2. імена якостей речей (прикметник), 3. імена числа речей (числівник) і 4. імена покажчики для них. Виясніть різниці поміж цими групами.

Завдання 310. Кожний іменник паруеться з прикметником, цебто може мати при собі прикметникове пояснення, напр.: Сердитий вітер завива. Чи може мати при собі прикметникове пояснення іменниковий займенник? Чому не може мати?

Завдання 311. Спишіть оці речення, підкресліть *котрий, який* і скажіть, що вони визначають.

Два пани, а одні штани, — котрий раньше встав, той їх і взяв. Уважайте, парубки, щоб котрий коня не пропив. Котрий сміліший, вийди наперед. Який пан, такий крам, який батько, такий син.

Завдання 312. Речення сполучує найчастіш *що*, а не *котрий* чи *який*. Спишіть оці речення з Шевченкового „Кобзаря“ й підкресліть *що*.

Рушниками, що придбала, спусти мене в яму. Виглядала козаченька, що торік покинув. Ото ж тая дівчинонька, що сонна блудила. Біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає.

Завдання 313. Спишіть оці речення, підкресліть займенники, а над ними надпишіть коротко, що то за член речення.

Я втомився. Сам піду. Котрий упав? Я бачив його. Що посієш, те пожнеш. Кожна людина хоче їсти. Один чоловік цього не зробить. Хто сіє вітер, той пожне бурю.

Завдання 314. Запам'ятайте, що при окресленні простору *цей* — це ближчий, *той* — дальший, а при окресленні часу *цей* — це сучасний, а *той* — минулий. Не вживайте говіркового *тамтой*. В західніх наших говорах часто навпаки: *той* — це ближчий, сучасний, а *тамтой* — дальший. Як у вас говорять? Спишіть оці речення й виясніть, що в них значать займенники *цей, той*.

По цей бік гора, по той бік друга. Не мав щастя на цім світі, не матиму й на тім. Цього тижня не зробив, — зроблю на тім тижні. Тільки той (а не цей!) достойний щастя, хто боровся за нього. Тогобічний — хто живе на другому березі річки, цьогобічний — на нашому березі; цьогорічний — сучасного року, тогорічний — минулого року; цього року — біжучого року, того року — минулого року.

Завдання 315. Вказівний займенник *той, та, те* в нашій мові нерідко втрачае свою вказівну силу й уживається ніби без потреби. Такий вказівний займенник зветься окресленим **членом** або родівником; його ставимо або по іменнику, або й перед ним. Спишіть оці речення з „Кобзаря“, а члени підкресліть.

Крадуся понад Уралом, неначе злодій той. Одинокий, мов гора та на полі чорніє Колізей той серед Риму. Як роса та до схід сонця покапали сльози. Як той явір над водою, Степан похилився.

Такого члена частіш уживайте в своїй мові!

Завдання 316. Перепишіть оці речення й скажіть, яка відміна поміж *один* числівниковим і займенниковим. Із займенникового *один* у деяких европейських мовах розвинувся т. зв. неокреслений член (напр. нім. ein, eine).

Один собі заспіваю. Плаче мати одна в хаті. У одного пана працював собі один робітник; пішли вони раз на одну гору.

Завдання 317. В нашій мові вільно вживається т. зв. давального етичного: мені, тобі, собі, вам, а надто часто вживається *собі*. Перечитайте оці приклади з „Кобзаря“:

Стане собі під калину. Пливуть собі та співають. Сидить собі в хуторі. Стоїть собі серед неба.

Хоча б тобі муха пролетіла. Щоб ти мені вчився. Така вам правда пішла в світі.

Завдання 318. Напишіть оповідання: *Мій найближчий приятель.*

Українська мова в Канаді й Америці.

Що треба добре пам'ятати українській еміграції.

1. Пам'ятаймо всі, що тільки рідна мова в'яже нас іще з рідним краєм. Навчаймося ж рідної мови самі, й дітей своїх навчаймо її!

2. Хто не навчить дітей своїх рідної мови, той свідомо робить їх зрадниками своєї Батьківщини.

3. Громадяни, нехай не буде серед вас громади без своєї рідної школи!

4. Українські організації в Америці й Канаді мусять негайно й рішуче подбати, щоб у тих місцевостях, де українців багато, конче запроваджено навчання української мови при середніх і вищих школах. Це рішучий наказ біжучої хвилі.

5. Українські студенти Канади й Америки! У ім'я світлої будуччини нашої Нації, у ім'я розвитку рідної Культури, домагайтеся навчання української

мови при кожнім університеті, де вас є хоч кількоро. Історія осудить вас, як зрадників, коли ви цього не зробите.

6. Українські вчителі Канади й Америки! Навчайтеся якнайбільш української мови самі й інших того навчайте. Пам'ятайте, що без доброго знання рідної мови скоро винародовиться наша еміграція. Нехай не буде серед вас учителя, що добре не знав би й не передумав „Науки про рідномовні обов'язки" (друкується в „Рідній Мові"). Історія вже осуджує вас за рідномовну байдужість. Іван Огієнко.

Українська мова в Університеті в Америці. Ми, українці в Detroit, Michigan, нарешті дочекалися свого свята: нашої мови почали навчати в високій школі! Мову наших батьків признали тут рівною з мовою німецькою та іншими. Ми хочемо вчитись, але бракує нам відповідних вчителів, таких, щоб були кваліфіковані на інструкторів до вищої школи. Бракує нам і добрих підручників. Detroit, Michigan, U. S. A., 17. II. 1936. Іван Д. Іванчук.

Українська мова рішуче прокладає собі шлях до англійських шкіл ув Америці. Незабаром українська мова таки зверне на себе належну увагу українського громадянства в Америці, а головно молоді, коли навчання нашої мови пошириться в школах середніх (high school) та в університетах тих місцевостей, де українці найгустіш їх заселюють. Досі вже навчають української мови в трьох середніх англійських школах, за винятком університету в Колумбії. Шкільна Кураторія (Board of Education) в самому Новому Йорку урядила вже три початкових курси української мови для дорослих, тут народжених українців. На курсах цих учаться й деякі чужинці, — американці, жиди та росіяни. Таким чином хоч і поволеньки, але певно наша мова стає в ряд із західніми мовами. Маємо надію, що на осінь будуть навчати нашої мови ще в одній середній школі Нового Йорку. Дуже нам шкодить брак українсько - англійських підручників, таких, як їх мають французи й ін. Брак нам і вчителів, щоб обидві мові — українську й англійську — знали однаково добре. Але поки що, даємо собі раду тим, що маємо. Новий Йорк, 3. III. 1936. Лонгин Годівський.

Молодь ув Америці винародовлюється. На жаль, „Рідна Мова" все таки не охопила ще наших широких мас ув Америці. Не можу докладно пояснити цього жалюгідного явища. Може тому, що брак у нас свідомого громадянства, а ми взагалі байдужі до духового корму. Здається, що хворий американський матеріялізм занадто вкоренився в ціле єство нещасливого нашого брата, й тому він забув про все, що рідне й святе Українській Нації. Коли бачимо таку байдужість до своєї культури поміж старшим громадянством, то між молоддю, тут народженою, вона вже всевладно й міцно панує... Бо хто ж зробить у них заінтересування, коли самі батьки не мають його?... 3. III. 1936. Nev Jork. Л. Годівський.

Закладемо „Гурток плекання рідної мови"! Хочу тут зазначити, що я й ті, що коло мене читають Ваші видання, дуже їх цінимо. Я все пильную говорити про Ваші старання, й бачу, що поволеньки люди набувають охоту користати з них. Не маю я відповідних сил закласти „Гурток", бо обставини не дозволяють, але я певний, що з часом такий Гурток іще буде в нас існувати. 20. II. 1936. Delph, Alberta. Дм. Рудко.

Рідномовні замітки.

Вол. Самійленко про галицьку мову. Проф. Ол. Дорошкевич оголосив Самійленкового листа з 7 серпня 1892 р. до Бориса Грінченка, що тоді опублікував був статтю про галицьку літературну мову. В. Самійленко пише в цьому листі: „Спасибі Вам за Вашу працю. Ви даєте її так багато і в такому доброму напрямі! Ваша замітка про галицьку мову, як видно, возом зачепила галичан, що й досі гризуть вас та хотять проковтнути. На превеликий жаль, бачу, що нам трудно з ними порозумітися. Вони дивляться на річ трохи з іншого погляду, а нашого погляду не хотять зрозуміти. З їх погляду виходить мабуть так, що якби воля нашого слова була тільки у лемків, то діялект лемків повинен би стати літературною мовою, не вважаючи на те, що 20 мільйонів говорить далеко інакше. Їм байдуже про те, що 3/4 народу говорить одностайною й досить відмінною від них мовою; їх діялект здається їм кращим: то єсть справжня літературна мова, бо:

Нев і цісаря вітаєсь,
І казань кажесь на амбоні,
Бо нев кобіті освідчаєсь
У щиро руському сальоні".

Читачу, чи не те саме твориться й сьогодні? Чого така зоологічна ненависть до „Рідної Мови"? Чому „Рідна Мова" за чотири роки свого трудящого життя не може розбудуватися? І. О.

Загортка. Наддніпрянська мова зовсім не знає слова „загортка" в значенні верхнього одягу, плаща, але знає його, як кусок матерії для загортання чогось. Проф. Д. Дорошенко розповів мені таку пригоду з цим словом. Року 1915-го його дружина відвідувала Лук'янівську в'язницю в Києві, де сиділи вивезені з Галичини українці. Один із них попросив п. Дорошенкову принести йому „загортку", на що та радо погодилася. Вдома пані порадилась із чоловіком, яку саме загортку принести. „Але для чого загортка" питає Дорошенко. „Та певне, щоб речі запакувати" відповіла пані. Отже, добули добрий шмат грубого полотна й віднесли до в'язниці. В'язень-галичанин чомусь дуже здивувався. „Полотно добре, каже, але як же я його зодягну"... Вкінці помилка вияснилась, було досить сміху, й обидві стороні переконались, що недобре, коли інтелігенція одного народу не має спільної мови. І. О.

І чужинці пишуть „в Україні", а не „на Україні". Мій товариш молдаванин пише мені з Румунії: „Въ Молдавской Республикѣ я былъ

министромъ народнаго просвѣщенія, какъ и Вы въ Украинѣ". Це „въ Украинѣ" в листі російською мовою надзвичайно проречисте: мислячи собі Україну самостійною державою, автор листа, підсвідомо може, проти вікової традиції написав тільки „въ Украинѣ", бо форма „на Украинѣ" була б тут зовсім нелогічна й брeніла б образою.

І. О.

Галичанинові.

Наша доля однакова,
Ми разом зійшлися.
Свого краю, свого щастя
Разом позбулися.

Позбулися свого щастя
Може і надовго...
Потерпи, свята Вкраїно,
Потерпи, небого...

Загубили все ми,
Воля що придбала.
Не журися, браге, —
Мова позостала!

Загубили все ми,
Душа наша бідна...
Нехай буде мова наша
Навіки побідна!

Мово наша, мово рідна,
Скарбе наш єдиний, —
Поєднай хоч ти нас
В ці лихі години!

Т. Тарасюк.

Мова радянських письменників. Оце попала мені в руки книжка Кнута Гамсуна „Бродяги", що її переклали в Україні (Книгоспілка, 1928). Подаю кілька цікавіших висловів: І. Іменники: сварливців, злодійство з проломом, хлібопек, будьяку підозру, молодчага, двоє чужинців (в Галичині: двох чужинців). ІІ. Прикметники: непромокальний, до тютюнової крамниці, ювелірними прикрасами, мінлива погода, кав'ярний млинок, крикуща злиденність, лежалий крам, невідкладна справа. ІІІ. Прислівники: сором'язливо, погордливо, безугавно, навкоси, вдосталь, у вівторок вранці. Мойсяк Іван, с. Видинів к. Снятина.

Проф. Огієнко й церковно-слов'янська мова. Сербський денник "Политика" за 4. ІІ. 1936 р. вмістив цікаву статтю проф. Білгородського Університету д-ра Петра Джорджича про впровадження сербської мови до Богослуження. Автор згадує й працю проф. І. Огієнка „који данас најактивније ради на испитивању црквеног језика" („що сьогодні найактивніше працює над дослідом церковної мови").

Ювілейна Академія. У понеділок 1-го червня ц. р. о год. 19·30 в Варшаві, в залі W. T. W. на вул. Pierackiego 19 відбудеться Академія з нагоди тридцятиліття наукової й громадської праці Проф. Д-ра Івана Огієнка, на яку й запрошуємо українське громадянство. Привітання слати на адресу: Warszawa, ul. Bednarska 17 m. 24, Ів. Коровицькому. Ювілейний Комітет, Голова Генерал А. Вовк, Секретар М. Плечко.

Складнева бібліографія.

Heydzianka I.: O skladni w języku połabskim, „Spraw. Tow. Lwow." 1925. V. — Sszczątki składni połabskiej, „Slavia Occid." 1927. VI.

Gerling: Die Syntax der deutshen Sprache, 1830, Франкфурт.

Гиппиус В.: Синтаксис современного русского языка, М. 1922 р. 51 ст.; 6-те вид. 1925 р. — Ответ моим оппонентам, „Родной язык в школе" 1925 р. кн. 8. — Старый и новый синтаксис, „Р. я. в шк." 1925 р. кн. 7.

Глаголевскій П.: Синтаксисъ языка русскихъ пословицъ, „ЖМНПр" 1873 р. і окремо.

Гладкий М.: Практическій курс украинского языка, 1924 р., вид. 2-ге, 152 ст. — Мова нашої преси, до проблеми культури українського слова, „Життя й революція" 1926 р. ч. 6 ст. 61-68; рец. Л. Б. в „Червона Преса" 1926 р. ч. 10-11 ст. 73-74. — Проблема культури українського слова, „Життя й Революція" 1927 р. ч. 2 ст. 200-208. — Мова нашої преси, »Червона Преса" 1927 р. ч. 3-4 ст. 26-30; рец. В. Я. в „Вісник Інституту Укр. Наук. Мови" 1928. І. 84-85. — Синтакса нашої газетної мови, „Червона Преса" 1927 р. ч.ч. 8-9 ст. 59-63, ч. 10 ст. 41—45. — Справа популяризації наукового знання, „Життя й Революція" 1928 р кн. 8 ст. 144-154. — Фразеологія газетної мови, „Червона Преса" 1928 р. ч. 1 ст. 39-48, ч. 2 ст. 37-43. — Мова сучасного українського письменства, „Життя й Революція" 1928 р. кн. XI ст. 128-134, кн. XII ст. 139-156. — Наша газетна мова, Харків, вид. ДВУ, 1928 р. ст. 174 + 2. — Проблема української мови, „Пролетарська Правда" 1928 р. ч. 141 ст. 2.

Гладкий Петро: Говірка села Нехворощі Бердичівської округи, „Укр. діялект. збірник" 1929 р. т. II ст. 148-157: складня.

Голиковъ П.: О преподаваніи синтаксиса родной рѣчи, Спб. 1906.

Горецький П. і Шаля Ів.: Українська мова, 1926.

Горовой С.: Элементарный курсъ формальной русской грамматики. Фонетика, морфология, синтаксис. Пособие для учителей, взрослых, учащихся и самообразования, ГИЗ, 112 ст.

Гречъ Н.: Практическая русская грамматика, Спб. 1827 р. 2-ге вид. 1834 р. — Пространная русская грамматика, Спб. 1827 р. Передмова Ф. Булгарина; 2-ге вид. 1730 р., 408 ст. — Начальныя правила русской грамматики, Спб. 1828 р., потім це: „Краткая русская грамматика", були видання в рр.: 1830, 1833, 1835, 1837, 1838, 1839, 1840, 1842, 1843, 1845, 1847, 1848, 1850, 1851, 1852, 1853, 1858, 1860 ст. 146. — Практическіе уроки русской грамматики, Спб. 1832; з 1843 р. це: „Руководство къ изученію русской грамматики". — Чтеніе о русскомъ языкѣ, Спб. 1840. — Задачи учебной русской грамматики, Спб. 1852, 136 ст.

Григорьевъ А. Д.: Къ вопросу объ историческомъ опреподаваніи русскаго языка въ среднихъ учебныхъ заведеніяхъ, „РФВ" т. 55 кн. 1-2, 1906 р.

Грунскій Н. К.: Очерки по исторіи разработки синтаксиса славянскихъ языковъ, т. I вип. 1-2, Спб. 1911 (із „ЖМНПр" за 1910 р.), 169 ст.; т. I вип. 3-ий: Значеніе А. А. Потебни въ исторіи

разработки русскаго синтаксиса, Юр'їв, 1911; т. II, Юр'їв, 1911 р. 338 ст. Рец Л. Булаховського в „Извѣстія“ 1912 р. т. XVII кн. 2 ст. 304-315; відповідь автора; „Невольныя разъясненія“ ibid. кн. 4 ст. 385-397. — Рец. на „Синтаксис“ А. Шахматова в „Записки ВУАН“ 1928 р. т. XVIII ст. 296-313. — Потебня та сучасна синтакса, „Записки ВУАН“ 1929 р. т. XXI-XXII ст. 161-170.

Грунський М. та Сабалдир Г.: Українська мова, Київ, 1926; вид. 2-ге 1926; 3-тє й 4-те 1927 р.; тут на ст. 62-153 дано: Синтаксичні уваги, Фразеологічний словник.

Hujer O.: Чешка филологиjа и лингвистика од 1907-1921 год, „Jужносл. Фил.“ 1923 р. кн. 3; на ст. 120-122 дано бібліографію чеської складні.

Гуссовъ В. М.: Къ вопросу о реформѣ русскаго синтаксиса, „РФВ“ 1909 р. т. 61 кн. 1-2 ст. 104 і далі.

Давыдовъ И.: Опытъ общесравнительной грамматики русскаго языка, вид. Академії Наук, 1853 р., вид. 2-ге 1853 р., вид. 3-тє 1854 р. Рец. Н. Греча Спб. 1856 р, 88 ст.

Даничић Ђ.: Србска синтакса, Београд, 1858.

Delbrück Berthold: Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen, Strassburg, 1893 р., т. I 795 ст., т. II 560 ст. 1897 р., т. III 1900 р. 608 ст. (див. K. Brugmann und B. Delbrük: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, т. III-V). Грунтовна рецензія І. В. Нетушила в „Филологическое Обозрѣніе“ 1900 р. т. XVIII кн. 2 ст. 86-110, т. XIX кн. 1 ст. 3-37, 1901 р. т. XX кн. 1 ст. 1-21; I. Zubatý в „Věstník české akademie“ 1901 р. т. X ст. 505-532. — Altindische Syntax, Halle a. S., 1888 р., 634 + XXII ст.; рец. У. Лося в „Prace Fil.“ 1891 р. т. III ст. 503-548 (на ст. 503-505 література про санскритську складню); рец. в „L. Fil.“ 1889. XVI. 62-65. — Die Grundlagen der griechischen Syntax, Галле, 1879. — Grundlagen der neuhochdeutschen Satzlehre, Берлін, 1920 р,. вид. 4-те.

Diez: Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn, 1844; ч. II: складня.

Dirkovič Mirko: Hrvatska sintaksa za školu, Загреб, 1889, вид. 2-ге.

Дмитревскій: Практическія замѣтки по русскому синтаксису, „Фил Зап.“ 1877. III. 2.

Добіашъ Антонъ: Синтаксисъ Аполлонія Дискола, 1882 р., Київ, „Извѣстія Инст. кн. Безбородка въ Нѣжинѣ“.

Добровольський М.: Коротка українська граматика, ч. II: Складня, Брацлав на Поділлі, 1918 р., 64 ст.; рец. С. Шевченка в „Книгар“ 1919. ч. 22 ст. 1481-1483.

Dobrovský Josef: Lehrgebäude der böhmischen Sprache, Прага, 1809 р., вид. 2-ге 1819 р. — Institutiones linguae slavicae dialecti veteris, Відень, 1822 р., на ст. 581-671 складня, про неї див. Weingart M.

Докучаевъ Т. В.: Синтаксическія новшества въ учебникахъ по русской грамматикѣ, „Педагогическій сборникъ“ 1891 р. кн. 3 ст. 270-301, кн. 4 ст. 374-384.

Draeger A.: Historische Syntax der lateinischen Sprache, Leipzig, 1874-1878.

Дудель П. А.: Грамматика русского языка. Синтаксис (в связи с морфологией). Опыт построения систематического курса по принципу грамматических форм. Москва, ГИЗ, 95 ст.

Дурново Н. Н.: Грамматический словарь. Грамматические и лингвистичиские термины (багато складневих), Москва, 1924. — Повторительный курс грамматики русского языка, вип. II: Синтаксис, ч. I: Введение к изучению о формах словосочетаний, 1929.

Erdmann O.: Untersuchungen über d. Syntax d. Sprache Otfrids, 2 томи, 1874-1876. — Grundzügen d. deutschen Syntax, I, Stuttgart, 1886.

Ермолаевъ В.: Синтаксическая характеристика жанровъ словесныхъ произведеній въ статистическомъ освѣщеніи, I, Казань 1915.

Ettmayer K.: Analytische Syntax der französischen Sprachen, Halle, 1930.

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Дм. Рудко 13, А. Комарницький 5 і С. Лотоцький 1·50 зл. А разом — 19·50 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку.

Мистецьку оправу для III річника „Рідної Мови“ висилаємо за 1 зл. — Оправа на „Нашу Культуру“ вся розпродана.

Передплату з-за кордону (Америки, Канади, Европи й ін.) просимо висилати, коли можна, просто поштою. Не пересилайте нам передплати через інші книгарні або інституції.

 — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II і III по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений.
Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.